Přítomnost

ROČNÍK II. V PRAZE 7. ledna 1926. ČÍSLO 52.

Literatura a umění

Ferd. Peroutka:

O důležitosti povolání režisérského.

(Různé výzvy k Hilarovi II.)

Hilar tedy, jak jsem již naznačil, ohromuje herce velkými požadavky: pánové, chvějte se tvůrčí horečkou! dámy, buďtež dotčeny čímsi božským! dámy a pánové, mějte na paměti, že přísluší vám vyjádřiti století! Ať cokoliv lze o Hilarovi říci, sotva lze o něm říci, že by si kladl za cíl věci malé. Lze si představiti, jak často se na něho nechápavě vykulily herecké oči. Existuje druh režisérů, kteří se omezují na pokyny mírné a střízlivé: vy, pane, přijdete dveřmi vpravo a odejdete vlevo; a vy, slečno, jak mne právě napadá, byste mohla přehodit nohu přes nohu a kouřit cigaretu, abyste vyjádřila lehkomyslnou povahu. K tomuto typu režiséra se má Hilar asi jako extatický mnich k normálnímu obchodníku suknem. Je zaplaven tolika pocity a tužbami, že prý říká na zkouškách: já vím, co chci, ale nedovedu to jasně vyjádřit. Čtenáři, který to nikdy nezkusil s nějakou formou uměleckého tvoření, patrně se bude sloh Hilarovy knihy na některých místech zdáti přepiatým. Čtenář si řekne: tolik rámusu pro nějaké to divadelní představení! Řekl jsem již, že Hilar často mluví o »tvůrčí horečce«. Onoho čtenáře, který to nikdy nezkusil s nějakou formou uměleckého tvoření, snad překvapí, řekneme-li mu, že taková nějaká tvůrčí horečka skutečně existuje a že člověk v ní často mluví vznešeněji a vyšším slohem než v normálních chvílích svého života. Hilar, hovoře o umění (»hovořiti« je špatné slovo, lépe se hodí »kázati«), vyráží z prsou velká a vznešená slova. Je těžko vysvětliti laikovi, jak někdo dojde k takovým slovům. Snad to učiníme trochu jasnějším, řekneme-li, že nadšení umělecké nezůstává u mohutnosti pocitů některých lidí za vznícením sexuálním. Ale není mým úmyslem oceňovat Hilarův sloh. V mém království může konec konců psáti každý po svém způsobu, vyloučíme-li ovšem předem způsob špatný nebo způsob některých moderních českých kritiků. Dotýkám-li se zde pathetického rázu Hilarova stylu, je to jen proto, že chci i po této stránce upozorniti na to, že Hilar je v prvé řadě typ nadšený. Jen tehdy, budeme-li míti toto před očima, porozumíme, proč šel vždy tak tvrdohlavě, přímou cestou přes všechny překážky, nedbaje nenávisti, již vzbuzoval, za svým cílem. Nadšení je opora silná a kotva spolehlivá. Nadšený člověk není nikdy sám; má dojem, že nad jeho hlavou se vznášejí dobří a příznivi geniové. Zdržuji se u rázu Hilarova stylu také proto, že ukazuje neklamně na romantickou stránku jeho bytosti. Je to romantický způsob, netlumíme-li, nýbrž naopak rozdmychujeme výrazy svého nadšení při veřejných projevech.

Celé vynikající Hilarovo nadšení je věnováno jeho režisérskému úkolu. Pro široké publikum zůstává obyčejně režisér v jámě anonymity. Málo z těch lidí, kteří se rozhodují jíti na nějaké představení, pídí se při tom po jménu režisérově. Obyčejně sedí v divadle tiše, a teprve, když se objeví na scéně jejich zamilovaný herec nebo oblíbená herečka, ozve se hledištěm nadšené: ach! Jdeme-li na koncert, sotva se dopustíme té chyby, že nebudeme pátrati po jménu dirigentově. Pokud se týká hudby, víme již, že nepomůže sebe skvělejší obsazení prvních houslí, nestojí-li dirigent za nic. Teprve dirigent objevuje pravou podobu symfonie; teprve on dá jí život, který jí patří. Úloha režisérova v divadle není o nic menší. On je skrytým ohněm představení. Deset dobrých, ba znamenitých herců dohromady může ještě velmi špatně sehráti hru, není-li tu ruky, která je podřídí jednotnému plánu. Příčina toho, že publikum neuctívá režiséry tak jako herce nebo více než je, jest patrně v tom, že divadlo je umění velmi smyslové a režiséra není vůbec vidět. Publikum si neuvědomuje, kdy vidí na jevišti výsledky režisérovy práce. Nechápe, že je to od první chvíle do poslední. Kdežto režisér sedí někde v úkrytu, herec chodí po jevišti a obecenstvo může na něho přenésti svou náklonnost. Znáte všichni balkonovou scénu ze »Cyrana«: Cyrano ve tmě pod balkonem napovídá ohnivá slova Kristianovi, jenž vyznává lásku Roxaně. Dáma, překonána sladkostí řeči, zve kavalíra k sobě nahoru, a Cyrano si dole ulehčí: »Můj úkol — suflovat a zapomněn být v tichu.« V obyčejných poměrech divadelních, kde obecenstvo není dosti zpraveno o práci režisérově nebo kde režisér nedovede nějakým způsobem upoutat na sebe pozornost veřejnosti, je poměr mezi hercem a režisérem asi takový, jako mezi Kristianem a Cyranem v oné balkonové scéně. Obyčejně je to herec, jenž »stoupá si pro polibek slávy«. Obecenstvo chce, aby jeho náklonnosti byla vystavena nějaká viditelná osoba, ne poloskrytý stín v ředitelské lóži; proto publikum miluje někdy více i herce než autora dramatu.

Jsou ovšem režiséři, kteří nestojí za zmínku. Vypadají jen jako výřečnější a všetečnější inspicienti a pokládají svou úlohu za skončenu, postarají-li se, aby všechen potřebný nábytek byl na jevišti a aby herci v pořádku přicházeli a odcházeli. Tomuto druhů režisérů zůstane tvořivá stránka jejich povolání knihou navždy uzavřenou. Já vím, že nikdo za to nemůže, že ho nic nenapadne; ale v tom případě je právě tak nevhodný k úřadu režisérskému jako k poslání básnickému. Režisér musí míti t. zv. nápady jako každý jiný umělec. Režisér, který nemá této tvořivosti, padne na divadelní kus jako mlha a potopí jej do šedivého, bezvýznamného položivota. Naopak je pravým úkolem režisérovým, aby objevil všechny barvy, které jsou skryty v textu, aby objevil všechnu plastiku, kterou naznačuje slovo básníkovo, aby dal rozehráti se všem tónům, aby zkrátka vytvořil na jevišti celý ten svět, o kterém zatím jen máme slovní vyprávění autorovo. Režisér v poměru k divadelnímu kusu je asi jako ten, kdo přistoupí k lampě a rozsvítí ji. Je třeba zvláštního talentu k tomu, abychom vytušili, jaké scénické možnosti otvírá slovo autorovo. Někteří starší spisovatelé, jako Renan, pravili, že »divadlo není nic proti knize aristokrati-

cké«, a byli pro formu knižních dramat, která nemají býti nikdy provozována, neboť se obávali neobratnosti, s níž divadlo převádí do tělesného života vidinu autorovu. Takové výroky prozrazují předně notnou dávku jakýchsi aristokratických ideálů, pro něž nemáme dnes dosti porozumění ani trpělivosti, jednak prozrazují, že autor žil za dob režie velmi nedokonalé. Považujeme-li režii za umění, je věru nejmladším z umění, a procitla teprve před nedlouhou dobou k vědomí samostatnosti. Starší autorové si často stěžovali, že když vidí, jak divadlo uskutečnilo představu jejich fantasie, mají dojem, jakoby neohrabaný faun napodobil tanec lehkonohé nymfy. Moderní režie ve svém celku má už mnohem jasnější ruku, než jak tomu bylo v době, kdy psal Renan. Viděli jsme již několikráte, kterak režii podařilo se na scéně vyjádřiti nejduchovější hnutí. Viděli jsme, kterak moskevští vyjadřovali nejjemnější odstíny citové a myšlenkové nejprostšími prostředky, neklamně vyvolávajíce pohnutí. Věru, vážky moderního režiséra, jenž musí užívati hmoty, jsou dnes právě tak jemné jako vážky spisovatele, který užívá pouhých slov. Úkolem režie je podříditi hmotu jeviště, od kulis až po tělo hercovo, onomu duchu a náladě, které vedly píšícího básníka. Jeho úkolem je »plastika a přehlednost celku«, jak říká Hilar. To jsou tři celkem prostá slova, a přece je v nich skryto nespočetné množství obtíží a úkolů. Básníkův text v ruce režisérově je pouhým plánem. Na jeho základě je třeba vybudovati na scéně kus samostatného života tak plasticky, abychom mu věřili a byli jím dojati.

Moderní činohra se liší od staré asi tak jako moderní opera od staré. Stará opera se více méně podobala řadě solových výstupů. Publikum vždy vědělo, že nastal veliký okamžik, když zpěvák se zlatem v hrdle, ničeho nedbaje, čerta se staraje o celek, přistoupil k rampě, aby v koncertní póse odzpíval do hlediště nějakou slavnou arii. Také stará činohra byla plna tavých solových výstupů. Čekalo se, až přijde ten nebo onen herec; až slavný X. Y. začne virtuosně umírat; až slavná M. N. sklopí oči svým sensačním způsobem. Moderní režie je krutým nepřítelem takových solových výstupů. Nevidí v herci solistu, nýbrž jedno kolečko, jednou menší, podruhé větší, z celého stroje. Hilar charakterisuje úmysly nové režie rčením, že chce vystihnouti »duši představení«. To znamená, že solové výstupy žádného sebe slavnějšího a sebe oblíbenějšího herce nesmí přesahovati ty meze, které jsou jeho postavě vytčeny v celku kusu. Tu je třeba mnoho odříkání, aby bylo dosaženo té nálady, kterou měl v úmyslu autor; tu je třeba často hlavní představitele trochu zatlačit do pozadí a epizodní role posunout vpřed. Pro režiséra, který dbá o »duši představení«, není žádných vedlejších a menších rolí. Hilar jakožto režisér od samého počátku se snažil o tuto precisní souhru celku. Je přirozeno, že herci starší školy, zvyklí na »slavné momenty«, nechápali hned požadavky této kázně, a v Hilarově knize jsou ještě ozvěny bojů, které musil sváděti o tento princip. Praví o souhře celku, že je to »úkol, v němž se krvácí se všech stran«. Také Vaše krev tekla, drahý Hilare! O Hilarovi se často říkalo, že je násilník. Opravdu, je z režisérů, kteří se hercům často budou jevit násilníky, poněvadž od nich vždy budou přísně vyžadovat podřízení kázni a duchu celku. Režisér, který není násilný v tomto smyslu, je špatný režisér, neboť mu nezáleží na představení. Jsme v této věci na straně režisérově proti hercům. Tím spíše, že jsme viděli, kterak Hilarova režie, o níž se tolik říkalo, že utlačuje herce, ve skutečnosti naopak vychovala celou mladou hereckou generaci.

Na divadle se dosti dlouho nechápal význam režie. Celé generace si neuvědomovaly, že jedině režisér může vdechnouti jednotnou duši představení a dáti okouzlující plastiku onomu kusu života, který má býti předveden na několika prknech. Ve filmu, kde není slova básníkova, vystupuje role režisérova daleko zřejměji. Film je velmi očividně dobrý nebo špatný jedině podle toho, měl-li dobrého či špatného režiséra.

Hilar vidí úkoly režie zcela v tomto tvořivém smyslu a zahájil tím zcela nové období v našem divadelnictví. V celých »Bojích proti včerejšku« vlastně stále jen obhajuje tvůrčí úkol režisérův. Jeho režijní kniha obsahuje vždy tolik slov jako text: tak propracovává všechny detaily představení. Zahájil úplně novou úroveň herecké souhry, která je ovšem nepřítelkyní herecké lenosti. Intimně spojil dílo moderních malířů a architektů s novou scénou. Řeknu zde ještě leccos o Hilarovi. Budiž řečeno zatím, že české divadlo dlouho ještě nebude míti někoho lepšího a podnikavějšího nad něho.

(Dokončení příště.)

Jan Klepetář:

„Devětsil" dříve a nyní.

Umělecký svaz »Devětsil«, který byl z nejrannějších organisačních útvarů, jež vytvořila nejmladší česká generace básnická, vznikl snadno a bez ideových překážek. Zatím co skupina »Studentské revue« těžce bojovala o jednotnost a určitost svého výrazu, zatím co »Literární skupina« (vzniknuvší jako reakce na »Devětsil«) tápala ve všech koutech Evropy, domnívajíc se, že přece někde najde program sice moderní, ale nikoliv politický, »Devětsil« neměl těchto starostí, protože jej právě politický program vytvořil. Jakmile totiž K. S. Neumann přinesl komunistický program, hodlaje jím obroditi české anarchisty, bylo jasno, že tento básník je příliš silnou uměleckou osobností, než aby mohl zůstat bez vlivu na mladé. Skupina mladých přijala také původní nápad Neumannův za svůj a sorganisovavši se na podkladě marxistického programu vytvořila umělecký svaz »Devětsil«, jenž korporativně poprvé vystoupil na veřejnost zvláštním číslem »Června«, jež vyšlo 23. června 1921.

O vzniku jména »Devětsil« vytváří se ponenáhlu legenda, a někteří připisují tento nápad Jiřímu Wolkerovi, který ovšem nebyl spolutvůrcem svazu, jiní obviňují z duchovního otectví — Karla Čapka, jenž prý tento název inspiroval. Rozhodně toto jméno nemělo být symbolem »devíti sil«, neboť toto sdružení mělo všechen možný počet členů jen ne devět, jako spíše symbolem, který vyjadřuje jméno této »byliny vytrvalé, vyhánějící na jaře nejprve šupinaté, jednoduché stvoly, zakončené hroznem drobných úborů a potom teprve řapíkaté, velké listy.«

»Devětsil« nechtěl vytvořiti na podkladě marxistické ideologie pouze nové písemnictví, ale chtěl »zrevolucionovati« veškeré umění. Domníval se, že stačí sorganisovati několik básníků, kritiků, malířů a architektů, kteří pak stvoří nejen novou Evropu, ale celý nový světový řád. Když se ukázalo, že k vybudování nového světového řádu nestačí několik básníků, kritiků, malířů a architektů (a ukázalo se to velmi brzy),

tu se omezil »Devětsil« na tvoření programů. Když posléze programy neměly očekávané přitažlivosti a »Devětsil« objevil ve svém středu skutečné umělecké talenty, dal jim možnost, aby se projevily, jak dovedou, a přetvořil se na uměleckou skupinu, která ztratila sice 90% své revolučnosti, ale které dík dřívějšímu zvuku jejího jména zůstalo 100% její revoluční pověsti.

O »Devětsilu« nelze proto psáti bez srovnávání minulosti s přítomností a bez kritického stanoviska, jehož si »Devětsil« — jakožto hnutí úmyslně provokativní — žádá.

První hromadný projev »Devětsilu«, kterému K. S. Neumann jako redaktor »Června« dopřál útulku pod svými ochrannými křídly, naprosto nevzbuzuje nadějí v talenty, které se později v »Devětsilu« objevují. V tomto zvláštním čísle »Června« dominuje až příliš nápadně Artuš Černík. Jsou tu od něho tři básně (»Smutný den«, »Báseň« a »Krásy smutků«), kratičký článek »Prostý sloh« a celá řada knižních referátů. Je tu dále článek V. Štulce »Sudba doby«, práce V. Vančury (»Býti dělníkem« a »Tvary věcí«), Teigova studie »Nové umění a lidová tvorba« a německý článek »Unser Weg« od Petera J. Léguewina. Je zajímavo, že v tomto zvláštním čísle referuje se téměř vesměs (až na Seifertův referát o Neumannově antologii a Teigův o jihoslovanské revui »Zenit«) o knihách, které s marxistickým programem nemají vůbec nic společného a jejichž autory naopak o něco později nemarxistická »Literární skupina« vyzvedla na svůj programový štít. Arcos, Vildrac, Duhamel, Martinet leželi »Devětsilu« na cestě k světové revoluci asi tak jako leží Pražanu ubírajícímu se do Berlína na cestě České Budějovice. Přes to, že »Devětsil« brzy setřásl se své firmy tato jména a ponechal je s radostí »Literární skupině«, je nicméně zajímavo zaznamenati i tuto etapu. Či nelze nazvati podivuhodnou onu pout, jež se počíná 23. června 1921 pod egidou K. S. Neumanna, onoho K. S. Neumanna, o němž později píše »Pásmo«, orgán »Devětsilu« (v dvojčísle 13.—14.) v kritice časopisu »Reflektor«, Neumannem vydávaného, toto:

»Jak se to podobá řídícímu redaktorovi časopisu velebnému Stanislavu K. Neumannovi. Právě jemu jest sníti o tom, jak vmáčknout do hlavolamu heslo o proletářích všech zemí. Právě jemu, jenž s dovednou pečlivostí štupuje úvodník Rudého Práva rýmy Vrchlického a rozbíjí jej na rytmované (třeba nedbale) veršové řádky, svatě věře, že dělá revoluční básnictví. Sestaví proletářskou křížovku, předělá Doležalův článek v jemnou lyrickou báseň, spokojeně se napije kávy s rumem z pěkně květinami ozdobeného šálku a šťastně zaspí na polštáři, na němž pečlivá ruka umně vyšila — ne »Jenom čtvrthodinky« (to by bylo maloměšťácké), ale »Práci čest«.«

K. S. Neumann se tedy velkého vděku za svou patronanci nedožil. Vydal roku 1921 Artuši Černíkovi zvláštní číso »Června« a Artuš Černík otiskl později ve svém časopise o Neumannovi článek, který mohly přinést i »Národní Listy«.

Myslím, že akce »Devětsilu« a jeho publikace znamenitě charakterisovalo to, co napsal Karel Teige v referátě o jihoslovanské revui »Zenit«, otištěném v Devětsilovém čísle »Června«. Píše tam:

»Je tu trochu divokosti a křiku pro nic a za nic a málo klidné, zralé práce, a redaktor listu patrně vždy raději přestřelí, jen aby vyhlížel list hodně bujně a divoce...«

»Devětsil« také, jehož jménem Teige »Zenit« velmi ostře posoudil, převzal později vše, co bylo na »Zenitu« nového, a počal vydávati v Brně »Pásmo«, tištěné na různobarevných papírech, tedy metodou, o níž Teige v referátu o »Zenitu« se vyslovuje, že je »rozhodně na škodu reprodukovaným obrazům«.

Devětsilové číslo »Června« bylo jen přípravou k velké a rozvětvené akci, neboť ohlašovalo, že »na podzim vydá (U. S. Devětsil) svůj první sborník, který pak bude asi čtyřikrát do roka vycházeti.« Sborník skutečně vyšel, ale nikoliv na podzim roku 1921, nýbrž až v zimě roku 1922 a vyšel jen jednou (nikoliv tedy čtyřikrát do roka) a to v takovém nákladu, že není bez pravděpodobnosti, že nebude rozebrán ani do konce světa, i když jej jeho nakladatelé budou i nadále přidávati zdarma k patnácti »levným knihám«, které nabízejí čtenářům »Varu«.

»Devětsil«, umělecké sdružení, které si umínilo býti kolektivistické, bylo hned na svém začátku velmi individualistické. Představy byly ne dost jasné a bylo jich tolik, že si každý z členů mohl vybrati, co chtěl. Byla vytyčována hesla o proletářském umění, o tendenční poesii, o sociální funkci umělcově, ale každý chápal věc jinak a jednotnosti nebylo. Teprve později Wolker (po svém vstupu do »Devětsilu«) a Teige se snažili ujasniti pojmy a vytýčiti »Devětsilu« umělecký program pevně fundovaný ideově. Wolker objevil v tomto programu sám sebe a své vlastní umělecké kredo, Teige, spiritus rector »Devětsilu«, upadl do dogmatičnosti, kterou dovede tak vtipně zastřít, že ji nikdo nepozoroval a že zůstala dodnes článkem víry členů U. S. Devětsilu.

V době, kdy se několik mladých rozhodlo utvořiti »Devětsil« a kdy již nebylo tajemstvím, že toto sdružení vydá asi zvláštní číslo »Června«, rozhodl se i Zdeněk Kalista naladit svou musu socialisticky a prosaditi její plody buď v »Červnu« nebo v »Kmeni«. Musa si však nechtěla nechat líbit jeho diktát, opustila jej nadobro a v »Kmeni« ze dne 27. května 1920 objevily se pod jménem Kalistovým tři zvláštní útvary, seřazením slov připomínající básně, a měly tyto tři naprosto nemarxistické tituly: »Andělé«, »Zvěstování« a »Vzkříšení«. Je to školský příklad naprostého nepochopení marxismu, tendencí »Devětsilu« a podstaty básnického umění vůbec. Tyto věci nemají ovšem nic společného s tím opravdu vážným, co bylo v »Devětsilu« a oč usilovali mladí na podkladě politického programu. Jako dokument doby otiskuji dvě z těchto tří pseudobásní. Vynikne také, jak vážným a velkým umělcem byl v přirovnání ke Kalistovi Wolker, vyzrálý a uvědomělý básník, o němž později Kalista měl odvahu prohlásiti, že stál pod jeho (Kalistovým) vlivem. První z těchto Kalistových »básní« se jmenuje

ANDĚLÉ

Na nebi jsou andělé
jako stromy s větvemi čistými.
Jeden anděl je dělník
a pracuje u červených pecí
a má modré šaty.
Jeden anděl je dělník
z továrny na sečí stroje

a jeden anděl je strojník
nebeských hvězd.
Všichni andělé jsou socialisté
a činí dobré ubohým lidem,
kteří potřebují pomoci.

Druhá práce, kterou otiskuji, dovršuje nesmysly »básně« první a je, myslím, jedním z těch »děl«, která kompromitovala dobré snahy mladých nejvíce. Je to

VZKŘÍŠENÍ

Země se náhle probudila
a s nebes zazněla trubka
a Kristus Pán vstal z mrtvých.
Držel v úsměvné ruce
rudý prapor
a kolem něho stáli
Spartakus, Žižka, Kozina, Liebknecht,
Saint Simon a Mikuláš Lenin.
A Kristus Pán řekl:
Bratři,
ať žije svoboda
a rovnost všech lidí!

Věřte tomu,
já jsem to viděl.

Tyto dvě »básně« byly také citovány proti mladým. To nebylo spravedlivé, neboť mladí odsuzovali podobné blouznění sami, uvědomujíce si, že tím může být jen jejich věc poškozena. Kalista po těchto básních ztrácel stále víc půdu pod nohama. Podařilo-li se mu objeviti se opět (když se nemohl objeviti v »Devětsilu«) v »Literární skupině«, dostal se tam Kalista-literární politik a Kalista-organisátor. Kalista-básník byl těmito projevy mrtev a nevzkřísil jej ani »Sborník Literární skupiny« ani »Host«, do něhož psával z počátku velmi často. Pro úplnost upozorňuji ještě na podobnou »báseň« Kalistovu, nazvanou »Golgota«, jež vyšla v »Kmeni« 2. září 1920.

To, co psal Kalista, co vytvořil Svata Kadlec (viz jeho »Revoluci« v »Kmeni« z 12. srpna 1920), to jsou vlastně doklady k článku, který by se mohl jmenovat: »Jak si naši konjunkturální komunisté představovali bolševickou poesii«. Do Prahy pronikla tehdy jen jména. Jmenoval se Blok, jmenoval se Majakovskij, a tato jména měla silné romantické kouzlo. Opravdoví básníci mezi mladými nesedli na lep, neboť věděli, že každé básnictví je kázeň, sebezapření, a k tomu že je třeba velké vůle a talentu. Tito opravdoví básníci dopracovali se vlastní osobitosti a navázali na díla předchůdců. Wolker, Nezval, Biebl mají své místo v našem písemnictví a jsou článkem v řetězu, součástí vývoje. Seifert s Němcem druží se k Neumannovi, Hora a Hořejší jsou náš básnický zisk z éry civilisační poesie. Ti všichni šli cestou, kterou kráčívají umělci zodpovědní za své dílo. Kalista a Kadlec této odpovědnosti neměli, a když dílo Blokovo (zejména »Dvanáct«) a Majakovského prostřednictvím Německa přišlo i k nám, ukázalo se, že i tato poesie má svou kázeň a vnitřní zákonitost a že její novost je její nová tendenčnost a nové bohatství metafor. Kterak ovšem ty náboženské paralely Blokovy jsou silné plností jeho básnických představ a vidin, kterak zde takové zjevení Krista znamená splynutí životní pudovosti s životní nesmírností, kterak je to tu rozezpíváno do tragické šíře a kterak to vše mohutní a roste na podkladě silného a otřásajícího zažitku! Kalista a Kadlec si hráli s pojmem revoluce a zneužívali vnějšku k zakrytí vnitřní prázdnoty a k maskování vztahu k věci, kterého u nich nikdy nebylo. Wolker byl opravdový a poctivý, zodpovědný a uvědomělý. Ve »Varu« z 15. ledna 1924 Zdeněk Nejedlý otiskl nekrolog o Wolkerovi, z něhož cituji ta místa, jež bych sám musil napsati úplně stejně. Nejedlý píše mimo jiné:

»Jiní mluvili o novém umění lesklejí, mnohomluvněji i sebevědoměji, ale právě proto každý cítil, jak u Wolkera každé slovo, každá věta, každá myšlenka má svou váhu. Wolker nebyl mladistvý nadšenec, zapálený heslem, jejž přinesla doba. Jeho názory rostly z něho samého, z jeho nitra, nutně a organicky, a proto tolik působily i na ty, kdo s nimi nesouhlasili. — I jeho básně jsou stejně prosté a nevtíravé. Neoslňují novotou za každou cenu, ani jejich sociální tendence netlačí se v nich na povrch, aby stále bila do očí. Naopak, i ony jsou prostými květy, jak vypučely v jeho duchu. Jiní byli a jsou agitátoři, Wolker byl a jest především básník.«

Síla básnická, kterou projevil Wolker a která nemůže být nikým popřena, byla jeho vítězstvím. Ukázalo se, co pro »Devětsil« znamenala i ta krátká doba, co dva opravdoví básníci, Wolker a Píša, byli jeho členy. Mimo ně měl »Devětsil« jen jediný opravdový básnický talent — Vítězslava Nezvala. Vztah Seifertův (a i Němcův) k »Devětsilu« nelze bráti v úvahu, když se mluví o těch, kteří v y š l i z tohoto sdružení; z těch je básníkem jen fantastický Nezval, který má tolik vztahů právě k domácí literatuře jako málokdo z jeho vrstevníků. Slyšte jen tyto verše z jeho »Podivuhodného kouzelníka«:

»Červená rybko pod vodou,
potkal jsem, potkal
tvoji sestru náhodou.

Oči, oči,
šedý kroužek vašeho oka
mně povídá, vypravuje,
že moje milá je šedooká.

Chtěl bych být, chtěl,
třeba jen měsíc nad vodou
a chtěl bych ji potkat
jen tak náhodou...«

To je prostota národní písně a balad. Arci Nezvalovy obrazy nejsou jednoduché, jeho fantasie, našedši jednu metaforu, vybudovává na jejím detailu druhou, stupňuje, rozvrstvuje, člení a tím často mizí hlavní nit, aby se zase někde neočekávaně objevila. V tom je nejasnost Nezvalova, která je hlavní výtkou, již vznášejí proti němu jeho čtenáři. V Nezvalovi je básnický talent velké síly a jeho představivost je působivá a útočná. V něm má »Devětsil« svého největšího básníka.

Je zajímavo, jak »Devětsil« brzy opustil pole komunistické ideologie a jak se vlastně vůbec s komunisty rozešel. Z počátku přinášelo »Rudé Právo« referáty, které opěvaly členy »Devětsilu« s oddanou vroucností. Nyní vynakládá »Rudé Právo« své sloupce na to, aby

bylo dokázáno a jasně proletářům předvedeno, že v »Devětsilu« jsou měšťáčtí básníci. Na třech sloupcích odsuzovalo Nezvala pro jeho naprosté změšťáčtění.

Mladí, sdružení v »Devětsilu«, poznali za nedlouhý svůj vývoj to, že umění proletářské bylo dobrý agitační prostředek, ale že nyní je třeba tvořiti umění takové, které trvá, a toto umění že je jen jedno. Co mimo jest — není umění. Mladí se přesvědčují, že to, co Wolker formuloval v »Socialistické společnosti« a ve »Varu«, je vlastně kredo básníka a nikoliv agitátora, že je v tom pravda, která platí o každém opravdovém umění a že každé opravdové umění je umění tendenční. Mladí bez ohledu na marxistický program pějí chválu na »Folies bergère«, nejdražší a nejluxusnější podnik Paříže, v němž právě proletářské dcery se svlékají pro podívanou světové buržoasii. A hle: ti, kteří slzeli nad každou prostitutkou, kterou potkali, rázem se vžili do role diváků z »Folies bergère« a jako nejlepší četbu (a podívanou) doporučují v »Pásmu« proletářům alba tímto pařížským podnikem vydávaná. To vše, co »Devětsil« v poslední době podniká, lze odsouditi se stanoviska politického programu, na němž toto sdružení vzniklo. Nelze však vše odsouditi se stanoviska moderního (dnešního) člověka, který musí přiznati, že »Devětsil« u nás vzbudil

1. zájem intelektuálů o kino,
2. zájem o nejnovější ruské umění a tím i
3. o reformu divadla.

»Devětsil« na svém počátku odsuzoval národní kroje naše; ale byl ochoten uznati národní kroje ruské; dnes, zdá se, je ochoten uznati folkloristickou cenu v š e c h krojů a odsouditi pseudoumění v podobě malovaných talířků a hrníčků, ať je na nich vyobrazena scena z »Prodané nevěsty« nebo Lev Trockij. Že tohoto paumění je v Rusku velká hojnost, přesvědčil náš obsáhlý sborník, vydaný sovětskou vládou k jubileu revoluce. »Devětsil« snad uzná dnes, že je Leninova památka v Rusku ne památkou revolučního vůdce, ale modlou pro venkovský lid, který celé týdny putuje k Leninovu mausoleu na Rudém náměstí. Nebylo vše nové, co přišlo z Ruska, a »Devětsil« je sdružení, které má v sobě kritické talenty, jež jsou ochotny to uznat. Dnes není třeba rozebírati »Sborník Devětsilu«, »Disk«, který měl dvě čísla, »Pásmo« a sborníky »Život«, jež vydala Umělecká beseda. To jsou publikace přístupné každému, kdo se o věc zajímá, a zařaditi je do vývojového obrazu mladých bude možno tehdy, až bude dostatečný odstup od nich. Dnes je »Devětsil« vlastně jediné české sdružení umělců, kteří usilují o nový, civilnější umělecký výraz. Jsou u nás umělci, kteří mimo rámec »Devětsilu« usilují vlastně o totéž a které »Devětsil« nepropagoval, hodlaje si zachovati primát. Dojde-li k projektované organisaci »levé fronty« umělců, octnou se i tito ve styku s »Devětsilem«, který je sdružení se svěží a proudící krví. A zde nebude pojítkem všech politika, ale právě naopak — umění. A v tom je vlastně vývojový smysl »Devětsilu«, který je jasnější a určitější než smysl »Literární skupiny«. V »Devětsilu« je mladá umělecká avantgarda. Krev »Devětsilu« stačí na vývoj jedné generace, krev »Literární skupiny« byla však od počátku řídká. A tyto počátky jsou snad to jediné, co z »Literární skupiny« jako celku zbude.

Příroda a svět

Carl Störmer:

Pozoruhodné nové paprsky z vesmíru.

(Z knihy norského autora »Z hlubin vesmíru až do nitra atomů«.)

Víme, že radium vysílá vedle jiných paprsků také tak zvané paprsky g a m m a, které jsou jakýmsi podobným chvěním eteru jako Röntgenovy paprsky, ale mají mnohem silnější schopnost prozařování a mnohem kratší délku vln. Mohou proniknouti napříč tlustou pancéřovou desku a vzduchem normální hustoty uraziti cestu asi 700 metrů. Délka jejich vln jest tak malá, že na jeden milimetr přijdou sta milionů vln, a tyto vlny se rozšiřují jako světlo, rychlostí 300.000 km za vteřinu. Ještě před krátkou dobou byly pokládány paprsky g a m m a za nejpronikavější známé paprsky; ale nedávno se s jistotou stanovilo, že k nám přicházejí ze světového prostoru jiné paprsky, které mají mnohem větší schopnost prozařování než paprsky g a m m a.

Aby bylo lze dokázati a prozkoumati paprsky g a m m a a jiné pronikavé paprsky, bylo použito jejich schopnosti, učiniti vzduch elektricky vodivým. Aby se vyloučily při pokusu jiné, ne tak pronikavé druhy paprsků, musilo se množství vzduchu, jehož vodivá schopnost se měla zkoumati, obklopiti se všech stran silnými kovovými stěnami. Vodivá schopnost byla měřena krajně citlivými přístroji. Takovým přístrojem lze na př. dokázati paprsky g a m m a v miligramu radia na deset metrů vzdálenosti od přístroje; paprsky se rozšířily z radiového preparátu vzduchem až k uzavřené kovové nádobě, pronikaly kovovými stěnami a zvýšily elektrickou vodivou schopnost vzduchu v této nádobě.

Již před mnoha léty se zpozorovalo, že všude na zemi jsou paprsky, které mohou proniknouti kovovými stěnami takového přístroje, a které musí býti paprsky g a m m a z radia nebo z jiných radioktivních látek. Podařilo se dokázati, že se tyto látky vyskytovaly všude v krajně malém množství; byly ve vzduchu, ve vodě, v zemi a hlavně v četném množství v hlubokých sklepích. Tato velmi cenná látka, radium a produkty jeho přeměn, radiové vyzařování atd., byly tedy rozšířenější než se myslilo, ale přesně vzato přece jen krajně šetrně rozděleny — v krychlovém kilometru vzduchu byla obsažena jen asi desetina gramu!

Nyní byl velký zájem o vyzkoumání, mění-li se toto pronikavé prozařování výškou nad mořem. Kolhörster přišel r. 1913 a 1914 k překvapujícímu úkazu. Prováděl pokus v baloně až do výše 9300 metrů, a shledal, že vyzařování nejprve ustávalo až do výše 2000 metrů, ale pak se opět sesilovalo, a stávalo se tím silnějším, čím výše stoupal ve vzduchu.

To poukazovalo na to, že tu stojíme před novým a podivným zjevem, že jsme měli před sebou paprsky, které přicházely zvenčí, a které podle pozorování se zdály býti značně silnějšími, než nejsilnější paprsky g a m m a.

Kolhörster si ujasnil, že se tento pokus musí prováděti na vysokém horském vrcholku, a podařilo se, hlavně za cenného přispění profesora Nernsta, provésti během roku řadu zvláštních pokusů na ledovci alpské hory Panny, ve výši 2300 a 3550 metrů nad mořskou hladinou. Výsledky těchto pokusů byly uveřejněny r. 1924 v pojednáních Pruské akademie věd. Podáme zde z nich krátký výtah.

Přístroje nutné k pokusům byly nejprve důkladně prozkoumány ve fysikálně-technickém ústavě říšském v Berlíně a pak dopraveny na Pannu ve Švýcařích. Důvodem pro to, že byla zvolena k tomuto pokusu Panna, bylo mezi jiným to, že jsou

vyšší části této hory velmi lehko přístupné pomocí známé ozubené dráhy, která vede tunelem uvnitř hory téměř až k vrcholu.

Účelem bylo prozkoumati, jak led ledovce absorbuje podivné paprsky z vesmíru. Z toho totiž bylo pak možno vypočítati přesněji prozařovací schopnost paprsků. První pokus byl učiněn v ledové jeskyni ve výši 2300 m, pod ledovou vrstvou tlustou 1½ až 3 metry. V pokusech bylo pokračováno v ledovcové rozštěpině sedla Panny ve výši 3550 metrů. Tam byly postaveny přístroje do hloubi 2.5 a 4.5, v ledové jeskyni 9.7 metrů pod povrch ledovce. To poskytovalo výborné podmínky pro zkoumání prozařovacích paprsků přicházejících z vesmíru. Paprsky byly i v ledové jeskyni jasně zřetelné, ačkoli musily proniknouti ledovou vrstvou, silnou 9.7 metrů.

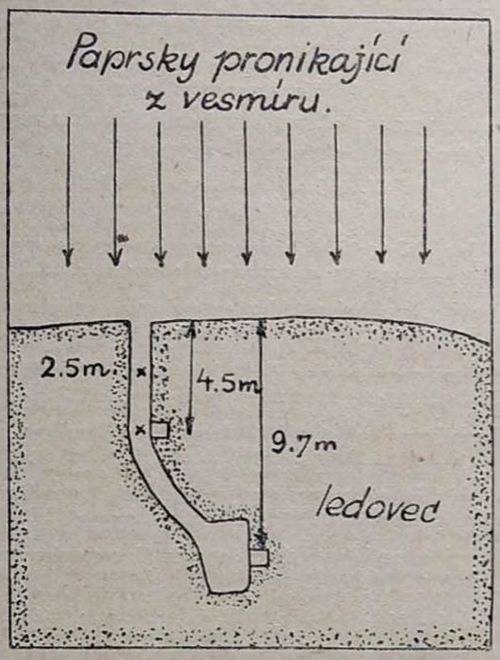

Celou řadou pozorování bylo jasně dokázáno, že k nám opravdu přicházejí z vesmírového prostoru nanejvýš zajímavé paprsky, které jsou asi desetkrát pronikavější než nejsilnější doposud pozorované paprsky g a m m a. Paprsky projevovaly také nápadné změny ve své síle, ale tyto změny se nezdály míti souvislost se sluncem — paprsky tedy nepřicházely odtamtud! Naproti tomu se ukazovala podivná odvislost od polohy mléčné dráhy. Když stála mléčná dráha právě nad rozsedlinou ledovce, bylo záření silnější, než když ležela nízko na obzoru. Poněvadž se tedy tyto paprsky rozšiřují jako chvění eteru s touž rychlostí, jako světlo, a dostihují nás tedy současně s ním, zdálo se zmíněné pozorování poukazovati na to, že mléčná dráha souvisí nějak s našimi paprsky. Kolhörster a Nernst vysvětlovali tento zjev tím, že paprsky přicházejí pravděpodobně z hvězdných mlhovin nebo ze stálic uvnitř nebo v blízkosti mléčné dráhy, a to může míti neocenitelný význam pro naše pochopení vývoje hvězd a kroužení ve vesmíru.

Již r. 1921 měl Nernst v Berlíně poutavou přednášku o složení světa ve světle nových výzkumů, a načrtl při této příležitosti fantastické obrazy o otázce rozvoje světa, který souvisí s podivuhodným vyzařováním z vesmíru.

Protože tyto paprsky jsou mnohem pronikavější než paprsky g a m m a radioaktivních látek, jest pravděpodobno, že jsou vyvolány rozkladem radioaktivních prvků, jichž vnitřní stavba jest ještě složitější než u látek, které jsou na zemi. Tyto prvky mají dle všeho ještě vyšší atomovou váhu než všechny nám známé látky, a spousty energie, které se uvolní při jejich přeměně v jednodušší prvky, jsou patrně ještě mnohem větší než ty, které vznikají při přeměně uranu v radium. Podle názoru Nernsta i jiných obsahuje slunce na počátku svého rozvoje jako plynovitá hvězdná mlhovina nebo jako ohromná hvězda velké množství těchto neznámých radioaktivních prvků, jichž ustavičná přeměna vytváří množství tepla, a zároveň vysílá do prostoru množství energie ve formě krátkovlného záření. Hlavně ty nejpronikavější paprsky přicházejí patrně z těchto sluncí nalézajících se v počátečním stadiu. Protože jest mléčná dráha bohatá na hvězdy tohoto vývojového stupně, pochází podle názoru Nernstova vyzařování odtamtud. Toto Nernstovo tvrzení se zdá býti po pokusech na Panně oprávněno.

V téže přednášce rozvinul Nernst své názory na přeměny energie v prostoru. Používá Einsteinovy hypothesy, že hmota může přejíti v energii a energie ve hmotu, a dochází tak k zajímavým představám rozvoje sluncí a oběhu energie.

Ohromné spousty energie, které vysílají slunce v miliardách let do prostoru, pocházejí mimo jiné odtud, že se slunečné hmoty mění v energie ve formě paprsků. Jiným, nám dosud neznámým postupem se může tato vyzařovací energie opět přeměniti v látku, a tvoří pak většinou atomy nejsilnějších radioaktivních látek vysoké atomové váhy. Tyto se dále shromažďují jako plynovina, která se později zhutní v ohromnou hvězdu: to jest počáteční stupeň dráhy slunce. Hvězdy se rozvíjejí dále, při čemž se nejvýš radioaktivní látky mění v jednodušší. Tím vzniká stále jasněji zářící slunce, které opět přeměňuje svou vlastní hmotu, vysílajíc nezměrně velké množství energie. Tak probíhá podle názoru Nernstova oběh sluncí.

I když nebyl objeven žádný fakt, který by poukazoval na to, že vyzařující energie tvoří atomy, jinými slovy, že se může přeměniti v látku, musí se přece jen doznati, že jest Nernstova hypothesa nejvýš duchaplná. Na každý pád jsou zde pro budoucí vědu otázky základní důležitosti. Všechna nová fakta, která mohou osvětliti tyto vědecké výzkumy, mají veliký význam. V tom jest také cena bádání podniknutého na Panně.

Život a instituce

Dr. Ladislav P. Procházka:

Oč jde při úpravě Prahy.

Při úvahách o regulaci velkých měst rádo se uvádívá velitelské gesto Napoleona I.: Zavolal si svého architekta Hausmanna, položil na plán Paříže pravítko a poručil: »Tady bude Avenue de Champs Elysées«. Tak to asi také udělali v císařském Římě; tak také letos to — slovy — nařídil Mussolini. To jsou samé veliké postoje a kommanda, možná v jakékoliv autokracii; a neschází lidí, kterým se zdá, že jen tak se dá snadno a rychle zregulovati staré, přebydlené a zatlučené město.

Ale: to, co se jmenuje regulace Napoleonova, dle dnešních pojmů regulací nebylo. Bylo to vytvoření mohutných, překrásných prostorů architektonických, uměle vržených v srdce ohromného města za stejnými účely, za jakými se stavěly krásné paláce. Ty paláce potřebovaly, měla-li jejich skvělá architektura plně působit, také úpravy svého okolí, velikých prospektů a vhodného zarámování. Regulace Napoleonova měla účelem honosnost a zbožnění císařství, a výsledek byl jen veliké a krásné dílo umělecké. Opravdová regulace Paříže následovala až za sto let, bez pravítka a — bohužel — bez Hausmanna, a stála mnoho let perné práce, na níž pracovalo mnoho dobrých lidí. Její účel už nebyl napoleonsky jednoduchý: jednalo se krom uměleckých ohledů také o zjednání přístupu do města, o umožnění vnitřní komunikace, o vzduch a světlo pro

lidské klece velkoměsta. Císař pán dělal regulaci pro sebe a pro svou slávu, republika a demokracie francouzská také pro sebe — to jest pro lid a jeho život a zdraví.

Regulace nově zakládaných měst v čistě demokratických státech — hlavně v Americe a Australii — nedala mnoho starostí. Důvody estetického krásna odpadly vůbec; nebylo starostí o zachování starých památek; mohlo se zase vzíti do ruky Hausmannovo pravítko, ale tentokráte za jiným účelem: říznouti do plánu směle široké, přímé tepny komunikační, pravoúhle na ně vedlejší ulice, v nich čtvercové bloky — a město bylo hotovo. Města ta mohla míti výhody zdravého, volného bydlení proti městům historickým, kdyby nebylo jedné osudné věci — t. zv. demokratické svobody. To jest toho, jak si obyčejně první demokraté svobodu představují — svobodu vydělávat peníze bez ohledu na levo na pravo, hlavně bez ohledu na zájmy veřejné. Této svobody mladé demokracie důkladně využily a udělaly z velkoměst to, čím bývají: bezútěšná, přelidněná, kamenná moře, a jatky na druhou, nejvýše třetí generaci potomků těch venkovských lidí, kteří se do nich přistěhovali.

Praha byla v době, kdy se přikročilo k její celkové regulaci, právě na rozhraní dvou historických epoch: skončila se náhle mnohostaletá perioda autokracie — v níž Praha hrála nejdříve roli sídelního města královského, pak provinciálního hlavního města v císařství Habsburském — a začala náhle perioda demokratické vlády a správy, v níž Praha vrací se k funkci hlavního a sídelního města samostatné říše. Dlouhá epocha autokracie vtiskla městu svůj ráz, od čtrnáctého století zrcadlí se ve vývoji tohoto města současná historie; obyvatelstvo lpí hlavně na starých krásách středověkého města a je v tom podporováno většinou své obce umělecké. Praha neměla svého Napoleona a Hausmanna. O jediném Karlu IV. se vypravuje, že vykonal založením Nového Města čin regulační většího stylu. Jinak rostlo město až do našich dnů zpočátku uvnitř těsných hradeb, pak i mimo ně dle okolností a potřeby bez jakéhokoliv celkového plánu regulačního; je jakýmsi zázrakem, že se tak dálo ve středověku a až do 17.—18. století s jakousi uměleckou intuicí, vrozeným vkusem a při zachování jistého jednotného charakteru zastavění. Co přičinilo stavebně a regulačně 19. století a naše doba, nestojí dohromady umělecky za nic, ba je čím dále tím barbarštější přes všecku vyvinutou estetiku, kritiku uměleckou, ochranné spolky a vypjaté debaty a projednávání a protesty a ankety a jiné takové věci. Při tom město, stísněné nejenom hradbami, ale i kopčitým terrainem, velice nevhodným pro rozšiřování, při překotném vzrůstu v 19. století dospělo v mnoha částech k takové hustotě osídlení a tak těžkým poměrům obytným, že stalo se nezdravým a svému obyvatelstvu vražedným. Pokus o assanaci nejhorších čtvrtí — kompromis mezi ohledy zdravotními a hltavostí po zisku pozemkovém a stavebním — zhoršil hrozně periferie města. K tomu se přihrnuly jako veliká voda docela změněné poměry dopravní — rozvoj železných drah, elektrických drah pouličních, a — poslední rána — veliký rozvoj automobilismu; věci to, na které středověký plán města mysleti nemohl, jež však postavily všecko na hlavu. Ani jedna pražská ulice už nestačí modernímu ruchu dopravnímu; ale týž duch, útočící bezohledně na starý ráz města a hrozící velikými průlomy a bezohledným bouráním, umožňuje bydlení na vzdálené periferii. Do toho udeří ještě vítězící idea bydlení ve vlastním domku rodinném, isolovaném v zahradě, a jako poslední dělová rána strašlivá bytová nouze poválečná. Zmatek, chaos, bezohledné strkání lokty, rvaní o stavební místa, lichva pozemková a stavební, bezohledné odstrčení všech ohledů estetických i zdravotních, heslo dne: stavět, bydlet, je to jedno, jak, ale bydlet, bydlet!

V tomto stavu věcí ozve se spásný výkřik: regulace Velké Prahy! A r. 1919 udělá se rozumný a dobrý zákon, který svěřuje vypracování regulačního plánu Velké Prahy t. zv. státní regulační komisi — sboru to 9 odborníků, z nichž jsou 4 architekti, 3 inženýři, 1 právník a 1 hygienik.

Úkol, před nějž byla postavena tato komise, byl a je ohromný. Jednak tím, že dostala se ku práci v době tak neklidné, tak kritické, tak plné zmatku ve všech hlavách, tak ochuzené světovou válkou — nikoliv jako v jiných velkých městech, v dobách klidného vývoje a ustáleného pořádku. Jednak tím, že práce její spadá do velikého, náhlého přelomu od autokracie k demokracii. Máme demokracii, ale nemáme ještě demokratů; a v prvních dobách naší demokracie vítězí pojem svobody, abych tak řekl, slovenský, jen přeložený do komplikované české civilisace. Všecky veřejné zájmy znamenají omezení osobní a majetkové svobody; každý demokrat považuje za naprosto nutné nadiktovat těchto omezení do zásoby na všechny strany; ale dodržovat se mají jen, pokud omezují někoho druhého, ne mě. Sahají-li na mou »svobodu« nebo docela na můj výdělek, hoj, tu je pokřik a harašení zbraněmi, anebo — daleko nebezpečnější a účinnější podrývání půdy protekcí a korupcí. Všem velkým otázkám veřejným vede se v mladé demokracii špatně: mnoho se o nich mluví, ale málo se pro ně dělá, protože vyžadují obětí. Nejhůře při tom pochodí otázky umělecko-estetické a veliké zájmy zdravotní.

Ale úkol regulace Velké Prahy byl obtížný i sám sebou, meritorně. Předně je tu hrozný balast historického sentimentalismu vyhnaného na špici. Vyložil jsem už loni v »Přítomnosti« své názory o tomto bodě; Od té doby nic se nezměnilo. Ale tolik je jisto: dnešní názory »Staré Prahy« se snahou, zachrániti kde jaký domek, sloup, kout, okno, portál, zachrániti všecky pohledy a prospekty — to vše proto a jen proto, že je to staré, zachrániti středověký půdorys celých čtvrtí střední Prahy až do detailů — názory tyto jsou extrémem. Po naší generaci přijde nová, která určitě bude druhým extrémem: půjde bezohledně přes všechen historismus a bude bezohledně volati po cestě pro svou mohutnou dopravu, po prostorách ve vnitřním městě pro stavby obchodní a budovy správní, po naprosté assanaci a uplatnění zásad zdravého bydlení v celém městě, i v jeho středu. My máme v rukou poslední příležitost zjednati zlatou střední cestu mezi těmito dvěma extrémy. To ale znamená ústupky — zdravému rozumu a duchu času. Stará Praha má na vybranou: Buď omeziti se na opravdu umělecké památky, snížiti svůj maximalistický program a zachrániti, co se opravdu zachrániti dá a co také za to stojí — nebo vydati starou Prahu v nejbližší generaci do rukou »bestia triuphans« — jak poněkud neoprávněně se říkává požadavkům moderního ruchu městského. Buď uděláme z Prahy museum — ale pak postavme pro svůj život nové hlavní město někde na pláních bělohorských nebo u Běchovic — anebo přistupme na kompromis.

jaký se tolik osvědčil jinde: viz Norimberk, Mnichov, Stuttgart, Paříž.

Druhá těžká obtíž jednotného plánu regulačního spočívá v terrainu pražském. Kdybychom měli dnes voliti, kde založiti své hlavní město, jistě bychom nevolili tu krajinu, kde dnes Praha stojí. Místo to zvoleno bylo jako hradiště — zprvu vyšehradské, pak hradčanské; jako takové bylo voleno znamenitě. Ale viděla-li při při volbě tohoto místa pro svůj hrad Libuše »město veliké« — pak musím obviniti její vidění, že jí neposkytlo dostatečného přehledu o tom, co to bude znamenati a čeho všeho »město veliké« bude potřebovat. Jinak by moudrá vládkyně spíš byla volila za hradiště ku př. Kunětickou Horu, a Praha by se rozkládala tam, kde dnešní Pardubice. Střed Prahy leží v pěkné kotlině, jíž protéká od jihu k severu Vltava: do této kotliny dostaneme se soutěskou u Chuchle, opouštíme ji soutěskou u Podbaby. Na západě příkré stráně, jimiž prorvána jen tři příčná údoli jakožto jediný přístup do města; na východě pouze ve středu kotliny mírně stoupající svah, jinak také stráně a kopce. Uvidíme při úvaze dopravní, jaká je z této polohy obtíž.

Pak byla jedna těžká závada, za našich poměrů těžko odstranitelná: celá plocha Velké Prahy nebyla zaměřena. Bez přesného zaměření nedá se regulační plán provésti. Takové měření je práce obtížná, zdlouhavá a velice nákladná; sehnali se na to lidé, výborný odborník stál v čele, pomohli vojáci, pomohla obec pražská — ke kterýmžto zoufalým snahám stát dal milostivě požehnání — ale trvalo to přece jenom přes pět let, než měření aspoň potud bylo hotovo, aby se mohlo začíti s přesnou prací a zanášením.

A proč vlastně je regulace tak obtížnou věcí? Na co všecko tu třeba dbáti?

Obyvatelé sami vám řeknou: chceme bydliti dobře, levně, co nejblíže svého místa pracovního; nejde-li to, chceme míti k němu rychlé a levné dopravní prostředky.

Umělci: město musí býti esteticky vyřešeno, co je tu architektonicky krásného, musí býti nejen zachováno, ale i zdůrazněno a orámováno, chceme zabrániti, aby nám nevyrostly už nové Žižkovy a Košíře — ne samým chlebem a bydlením živ je člověk.

Inženýři: nejdůležitější je vyřešení komunikací, a to jak silničních, tak malodrah, tramwayí a tratí dálkových i lokálních, sítě železniční, vyřešení nákladových nádraží, rozluštění otázky nádraží osobního.

Demografové a národohospodáři: hlavní věcí je plán osídlovací, určení, kde lidé stejného zaměstnání se kupí, propočet přírůstku obyvatelstva dle zaměstnání a vyřešení osídlení dle těchto předpokladů.

Hygienikové: především jest míti ohledy na zdraví — určiti maximální hustotu osídlení a takový způsob zastavení, aby vzduch a světlo mohly do všech místností, oddělení průmyslu od obytných čtvrtí, parky, zelené pásy.

Sanguinikové a pokrokáři: nedbejte starého bídného stavu, nebojte se vésti nové čáry regulační přes staré domy a čtvrti, flikováním se nic nespraví.

Rozvážní, majitelé domů a obec: nekreslete theoretické čáry regulační přes staré bloky, jsme chudí, musíme šetřit, budete-li příliš radikální, budete mít regulaci krásnou, ale na papíře, k jejímu uskutečnění nedojde.

Nebudu líčiti dále křížovou cestu, kterou jest jíti regulační komisi při srovnávání všech těchto ohledů a kompromis, vycházející ze všech těchto přání a rozkazů, vypadl pro všecky co nejpřijatelněji. Raději se někdy příště podíváme na celou věc tak, jak vyrůstala — obraz příští regulace nám při tom vyroste před zraky.

Povolání a záliby.

O automobilové mistrovství světa.

Překládáme vylíčení automobilových závodů o mistrovství světa, konaných na podzim v Italii.

Automobil jest nejsložitějším a nejjemnějším výtvorem lidského mozku. V jistém smyslu jest dokonalou syntesou pokroku. Ruce a rozum se spojily, aby jej vytvořily. Motory, které mohou při jízdě několika hodin dosáhnouti nejvyšší možné rychlosti, představují divy mistrovství a vynálezu.

Vítězstvím v Monze získala světový šampionát značka Alfa Romeo. Jejím nebezpečným soupeřem byl jedině Delage; ale francouzský motor, který byl poražen italským ve Spaa a zvítězil v Montlhéry jedině proto, že Alfa Romeo byl vzat zpět pro smrt Ascariho, nesoutěžil v Monze, a tím přiznal svou nižší hodnotu. Druhý italský vůz Fiat, který získal v minulosti mnohá vítězství, se nezúčastnil závodů, protože se jeho výrobci tohoto roku raději věnují kvantitativní výrobě národního vozu pro širší potřebu.

Závod začal vlastně už ve dvě hodiny v noci na široké cestě od Milána k Monze, když se dostavily dlouhé řady časných diváků, odhodlaných čekati sedm nebo osm hodin, aby viděli závody. Tento předvoj se dostavil v proletářských vozech, možno-li tak říci, jichž majitelé se snažili umístiti své vozy na některém volném prostranství a tak ušetřiti vysoké vstupné. Později, právě za svítání, přijížděly v dlouhých řadách bohatší vozy, jichž majitelé si reservovali místa v autodromu, jak dokazovaly žluté lístky na vozech. Vycházející slunce spatřilo tedy celý svět vlaků, elektrik, autobusů v pohybu. Všechny druhy dopravních prostředků, vyjma ty, které jsou taženy koňmi, se připojily k veiké pouti. Neboť ani ten nejmírnější a nejklidnější kůň by nebyl snesl ten nervy otřásající, ohlušující zmatek spěchajících strojů. Lidé to snesou, ale dnešní člověk již není normálním živočichem.

Ohromná podívaná připomínala závody o Velkou cenu Evropy před třemi roky. Tehdy byli středem pozornosti Bordini a Nazzaro. Dnes to byli Brilli Peri, Campari, de Paolo a Milton. Hlavně oba poslední budili zájem davu, neboť každý očekával závod v rychlosti mezi těmito oběma soupeři, mezi dvěma stroji a dvěma lidmi, mezi Alfa Romeo a Duesenbergem, mezi de Paolo a Miltonem, zápas mezi stroji a lidmi. Tito přeborníci se měli utkati při konečné jízdě. De Paolo a Milton toužili vyrovnati si svůj účet z Ameriky. Jeden vzal titul šampiona druhému. Jeden představoval přítomnost, druhý minulost. Očekávali jsme zápas s větrem o závod.

V osm hodin, dvě hodiny před dobou určenou k závodu, byl autodrom, který byl od sedmi otevřen, naplněn, a silný proud strojů a lidí ještě se valil vchody. Organisace byla dokonalá, nebylo tu tlačenice. Vojáci a četníci stáli od sebe na třicet kroků, aby zabránili opakování se nepořádku z minulých let.

Přesně v devět hodin bylo vypuštěno velké hejno holubů — nevíme přesně proč. Ale mrak bílých třepetajících se křídel, který se s šustotem vznesl proti rannímu slunci, poskytl veselé intermezzo.

O chvíli později se ozval královský pochod, oznamující ohromnému davu, že se dostavil korunní princ. Ve vybraném průvodu navštívil stan Alfa Romea, kde promluvil s dozorčím inženýrem a se závodníky, pak stánek Bugatti, a nakonec prozkoumal pečlivě motor Duesenberg. Pak vstoupil královský návštěvník na můstek soudcovský. Nyní se závodníci seřadili — první Guyot řízený samotným Guyotem, pak Diatto s Maseratim u volánu, pak Bugatti s Constantinim, a pak za sebou ostatní soupeři. Každý nový příchozí byl přivítán potleskem.

Dvacetčtyři značky — červené pro Italy, modré a bílé pro Američany, modré pro Francouze — označovaly místa vozů. Duesenberg byl čistě bílý, jakoby právě natřen vápnem, jenom čísla na něm tvořila ohromné modré obrazce. Vedle těchto barev byl známý již obecenstvu jasně zelený Eldridge, anglický vůz, který přibyl včera, pravá žába, která vyhlížela klidně, lenivě.

Campari, sestupuje se svého sedadla, zanechává stroj na místě a přistupuje před tribunu, kde vzdává korunnímu princi vojenský pozdrav. Závodníci se seskupují a potřásají si rukama. Milton mluví s Camparim, Kreiss s de Paolem. Co říkají? »Buon viaggio?« Jistě se vzájemně odhadují. De Paolo vypukne náhle v hlučný smích, který ohýbá koleny nervosního človíčka a vráží jej skoro na Campariho. Ale řidič Alfa Romea jest mohutný, vysoký, širokoramenný, stojí pevně na svých nohou jako strom. Fotografové mají plno práce. Smějí vstoupiti na dráhu a poskakují kolem závodníků se svým »Prosím«, »Odpusťte«, nebo »Buďte tak laskav«. Kreiss odmrští jednoho pruďce stranou. Jest málo změn v programu. Vozy a jejich řidiči zůstávají jako v oficielním programu včera večer. De Paolo má na sobě žlutý kabát, Milton černý kabátek; řidič Bugattiho jest oblečen zeleně; a Campari a Brilli Peri jsou oblečeni červeně, takže vyhlížejí jako rudé růže.

Prudká bouře potlesku a všechny oči se obracejí k soudcovské tribuně. Jest nyní několik minut před desátou, a princ se svou družinou se usazují po pravici soudcově. Motory jsou spuštěny s pekelným rámusem, takže si lidé zacpávají rukama uši. Rozhodčí Marley dává závodníkům znamení, aby byli připraveni. Princ bere do rukou modrou hedvábnou vlajku. Mercanti se dotýká jeho ramene. Vlajka se zdvihne; závod začíná.

Campari vyrazí vpřed, jakoby jeho stroj udělal skok. Guyot, který jest na první čáře, jest těsně za ním. Ale Kreiss jest ještě obdivuhodnější. Ačkoli byl na třetí čáře, míjí tribunu stejně s Guyotem. Diváci jsou již rozohněni ročilením. Řvou, křičí a tleskají. Skoro dříve než měli čas na rozmyšlení, jsou již vozy zase zpět, Campari, který vykonal první kolo za 3 minuty 28·66 vteřin, v čele. Alfa Romeo a Duesenberg se zřejmě navzájem odhadují. Jest to napjatý okamžik. Ke konci druhého kola jest Kreiss v čele, Campari druhý, de Paolo třetí a Brilli Peri čtvrtý, Milton se k nim rychle blíží a ostatní se loudají za nimi.

Ale náhle Kreiss ztrácí půdu. Campari vyrazí vpřed a vzdálenost mezi ním a ostatními připadá ohromná. Brilli Peri a Milton se mihnou mimo, pak de Paolo. Co se stalo? Jest možno, že by se Kreiss vzdal? Kde jest? Lidé běží. Campari zoufale letí. Všechny vozy zase přejedou, i britská žába, Campari stále v čele. Ale tam se něco stalo. Nějaký muž přistupuje k tabuli a píše s prudkými pohyby. Všechny oči jsou na něho upřeny. Málo písatelů má tolik pozorných čtenářů. »Číslo 11 neschopné.«

Mručení politování. Zraněn? Mrtev? Ale ne, muž u tabule připojuje: »Senza male.« Není to jemný způsob, ale tato slova odlehčují našim srdcím. Muž píše, že Kreiss špatně zabrzdil v zatáčce, bez zranění a bez vážného poškození stroje. Nechce se ještě vzdáti, a pokouší se spraviti stroj.

Proběhla dvě nebo tři další kola, a Kreiss se ještě neobjevil. Vlna zklamání. Zdá se, že smělý Američan, který vyrazil s takovou odvahou, vypadl ze závodů. Ah, tu přichází, loudaje se sám k svému stanovišti, úsměvný, nerozrušený, s cigaretou v ústech. Zástup mechaniků a zvědavců u stánku se k němu sbíhá. Někteří se ho táží francouzsky, jiní anglicky, jiní italsky. Kreiss jim praví, že vůz není vážně poškozen. Vyjel z dráhy na zatáčce, otočil se třikrát dokola, a zastavil se obrácen opačným směrem. Za pomoci diváků obrátil stroj a snažil se opraviti poruchu. Když se mu to nepodařilo, musil svůj vůz opustiti na okraji dráhy.

Odstoupení Kreissovo rozhodlo závod, nebo alespoň jej zbavilo hlavního zájmu. Obecenstvo se usadilo a klidně očekávalo, co se bude díti. Campari uhání klidně kolem. De Paolo již nemá chancí. Dav si instinktivně uvědomuje, že hlavní zápas obrů, ohromný boj, který začal Kreiss, jest odbyt.

Jeho domněnky jsou správné. Hlavní soutěžící vozy nejsou již ve stejné řadě. Alfa Romeo má naprostou převahu. Dav začíná obraceti svou pozornost k princi a princezně na tribuně, a žurnalisti se kupí kolem d'Annunzia.

Při osmém kole, v 10 hodin 27 minut, se Eldrigde zastavuje. Řidič se marně snaží znovu rozjeti, stroj se nechce hnouti a zelená žába jest vyloučena ze závodu. Záhy drží všechny tři první posice stroje Alfa Romeo, řízené Camparim, de Paolem a Brilli Perim. De Paolo nevyhlíží jakoby se snažil udržeti tempo podle své proslavené ďábelské odvahy. Naopak vyhlíží opatrně, jakoby nevěřil sobě a svému stroji. Jest to jen zdvořilost ke krajanu, která mu brání předejeti Campariho?

Při dvanáctém kole, právě před tribunou, uvolní Campari jízdu a vztáhne ruku. Lidé myslí, že chce zastaviti, ale on znovu nasadí rychlost a stroj brzy jede rytmicky dál. Tak pokračuje závod, Campari stále v čele, za ním de Paolo a Brilli Peri. Alfa Romeo stále zaujímá tři vůdčí místa, přes šílené úsilí Miltonovo, který zůstává stále vzadu na čtvrtém místě. Při čtrnáctém kole odstupuje Maserati se svým Diatto, který má puklou gasolinovou nádrž. První ze strojů Alfa Romeo se zastavuje stroj Brilli Periho, při třicátém druhém kole, když mění zadní kola. Campari odbývá podobnou operaci krátce na to. Když jeho vůz opět vyjíždí, jest u volánu jeho náhradník Sossi.

To jest také velké zklamání. Nejprve odstoupení Kreissovo, pak Campariho. Lidé přemýšlí o důvodu. Mnozí říkají, že Camparimu ještě překáží zranění, které utrpěl v Montlhéry. To jest později oficielně potvrzeno. Ale vůz nepracuje tak dobře se svým druhým řidičem. Sossi musí dvakrát zastaviti, aby vyměnil cylindry a provedl jiné opravy, a když znovu vyjíždí, mění se druhé místo ve třetí, protože první a druhá rychlost již nefungují. Cynikové si šeptají, že pravý důvod, proč Campari mu předal volán, jest ten, že viděl, jak jeho stroj vypovídá službu, a raději jej předal jiným rukám.

Lehký neklid se zmocňuje diváků. Osud Italie jest nyní v rukou Brilli Periho a de Paola, kterého následuje Milton s chladnou vypočítavostí. Brilli Peri vyjel z dráhy v zatáčce a de Paolo jej předjede. Milton se domnívá, že přišla jeho chvíle, nasadí plnou rychlost a letí vpřed jako blesk. To jest jediná chvíle, kdy jej opouští jeho americká chladnokrevnost. V třicátémprvním kole vede Duesenberg. Když jest to zpozorováno, nechtějí tomu Italové zprvu věřit. Všechny dalekohledy jsou úzkostlivě upřeny na dráhu. Z velkého davu se nesou otázky: Milton? Milton?

Není již pochyby. Stroj, který se stáčí zatáčkou na přímou dráhu podél tribuny, je bílý, čistě bílý, patří Miltonovi. Hluboký vzdech vychází z davu. Zklamání není nikdy hlučné.

Ve třicátémprvním kole udělal Američan 155·786 km za půl hodiny, ale oba Italové jsou těsně za ním. Brilli Peri, který jest nyní ve výborné formě, zaujímá druhé místo před de Paolem, a dav to poznává, že nechce dýchati prach Američanův. Jedno, dvě kola, a Florentan jest v čele.

»Bravo, bravo,« hřmí dav. Ale nebezpečí ještě neminulo, a když o něco později ke konci čtyřicátého kola se zastaví Milton,

jest slyšeti velký vzdech ulehčení. Někteří se nedovedou ovládnouti a tleskají, ale jsou okřiknuti sykotem. Milton si bere olej a gasolin a mění všechna čtyři kola, ztráceje při tom čtyři minuty. Ale ztrácí jich ještě více o několik kol později, když mu praskne olejová nádrž, nehoda, která jej zařadí na čtvrté místo a bere mu veškerou naději na vítězství.

Tak se počítá již s třemi velkými přeborníky závodu — Camparim, Kreissem a Miltonem, třemi nejohnivějšími zápasníky ze všech. Teď již zbývá jen otázka, který ze tří italských závodníků zvítězí, Brilli Peri, de Paolo nebo Sossi. Zůstávají v tomto pořadě asi hodinu, v níž Brilli Peri stále získává půdu. Miltonovi je jeho zlý osud stále ještě v patách. Maje již nevýhodu, ztrácí nyní ještě více času. Nejprve mu páka vypoví službu; pak se mu něco zlomí na stroji. Tak odpadá na páté a na konec na šesté místo.

Nyní jest hodina jídla, vytahování zátek, odpoledního odpočinku pod košatými duby. Mnozí z davu, kteří byli skutečně vzhůru již celou noc před tím, se natáhli v blízkém trávníku a usnuli. Kapela stále hraje, její kousky jsou rozdělovány hučícími motory, přejíždějícími na konci každého kola. Brilli Peri a de Paolo se střídají na prvním místě.

Ke konci čtyřicátého sedmého kola jest Brilli Peri o jeden kruh a třetinu před de Paolem, a ještě by byl zvětšil tento náskok, kdyby nebyl musil dvakrát zastaviti, aby vyměnil kola s rozbitými pneumatikami. Ke konci padesátéhosedmého kola převzal opět Campari volán u svého stroje a tím se opět oživil zájem. De Paolo stále odpadá, protože má porouchaný vůz, a Camperi jej předjede při sedmdesátémdruhém kole. Teď se blíží osmdesáté a poslední kolo, a Brilli Peri stále vede. Ani na konec ho neopouští jeho výhoda. Jel pět hodin čtrnáct minut 3'33 vteřiny průměrnou rychlostí 152'596 km za hodinu.

Když zastavil jeho vůz před tribunou, byl úplně přepaden obdivovateli. Předsedající důstojník jej představil korunnímu princi se slovy: »Mám tu čest představiti Vaší Výsosti Brilli Periho, mistra Italie, který svým vítězstvím nad svými vynikajícími americkými soupeři získal Italii světové automobilové mistrovství.«

Národní hospodář

Václav Verunáč:

Baťa.

Kdo z čtenářů neznal by čtyři typická písmena, psaná ležatým písmem, která vás uvítají v každém větším městě na náměstí co chvíli ve spojení s obrazem boty s typickými ciframi cen, nikdy nezaokrouhlenými (99, 79, 149 a p.) na nárožích ulic neb na zadní straně denních listů. Ve městech na čtverhranném náměstí se sochou uprostřed, s okresním soudem, notářstvím a lékárnou pod podloubím ohlížíte se již po bílé tabuli, na níž jsou tato čtyři písmena a pod nimi výkladní skříň s tabulkami, na nichž najdete řadu životních moudrostí majitele firmy, který tu mluví nejen ke svým zákazníkům, ale i k spoluobčanům. A v tom je všechno, co činí Baťu tím, čím dnes je. Není pouhým obchodníkem, není tuctovým podnikatelem, tuctovým zaměstnavatelem, on je podnikatelem s v é h o d r u h u.

Není tomu dlouho, co Baťovy závody slavily třicítileté jubileum trvání. Za tu dobu staly se nejen významným činitelem v hospodářství našem, ale již také problémem evropským. Posledně jsme se dočetli, že němečtí dělníci (ovšem z inicativy německých řišských podnikatelů) působí na Mezinárodní úřad práce v Ženevě i na vládu naši, aby Baťa dodržoval osmihodinovou dobu pracovní a projevují velikou péči o naše poměry, ovšem ne z lásky k nám a našemu dělnictvu, nýbrž proto, že Baťa lacino vyrábí a umí prodávat. Není divu, že to mnohé cizí průmyslníky a obchodníky bolí, když třeba v Holandsku svého času chtěl se vzdát v kterémsi městě i starosta své funkce jen proto, že Baťa svou levnou obuví ohrozil tamější domácí trh, nebo když vzhledem k známosti Baťových výrobků dá si jakási továrna svému margarinu název »Baťa« a má za to, že se bude zcela jistě kupovat.

Co tvoří z Bati tak výrazného jedince? Je toho mnoho. Uvedeme alespoň některé význačné momenty.

Především liší se Baťa od mnohých podnikatelů i obchodníků tím, že peníze nejsou mu účelem, nýbrž jen prostředkem. Účelem mu je něco docela jiného a v tom napodobí amerického Forda: s l u ž b a v e ř e j n o s t i. Pod zorným úhlem toho hesla řeší Baťa svůj poměr ke konsumentu, k svým dodavatelům, svému zaměstnanectvu a také k sobě. Není tím, který by bral peníze a cpal je do žoku, nýbrž obrací vydělané peníze zase do koloběhu zboží; v podniku zvyšuje rychlost, aby se peníze co nejvíce obrátily a tím co nejvíce ve prospěch všech využitkovaly. Zjišťovat u něho okamžitý stav kapitálový znamená asi tolik jako strkat prsty do roztočeného kola stroje, abych spočítal, kolik má paprsků. Také sám žije velmi jednoduše, střídmě, poněvadž je si vědom toho, kolik očí se naň upírá, kolika lidem má a může se stát vzorem. Jeho dělnictvo nemůže mu vytýkat povrchnost, neznalost oboru, nemůže mu vytýkat, že má továrnu proto, aby z ní byl dobře živ. Baťa, pro kterého neplatí pouhých osm hodin práce, který dovede si sednout k stroji a ukazovat dělníku, jak lze účelně a dobře pracovat, který dovede si vzít stan a přestěhovat se na stavbu, aby osobně řídil celý postup, který obědvá se svými zaměstnanci v závodní kuchyni, je prostě zaměstnancům blíž než ten, kdo přichází do svého závodu jednou za čas, aby se objevil jako kontrola a pak zase zašel za mraky a jen z dálky udílel rozkazy. Ten osobní styk se zaměstnanci, nenucená, prací samou vyvolaná autorita vytvořily docela jinou atmosféru. Na nedávné konferenci svých obchodvedoucích pronesl Tomáš Baťa toto: »Mnozí podnikatelé přemýšlejí, kolik sami na čem vydělají a ne na to, kolik vydělají jejich spolupracovníci. Jenom ten obchod je správný, při němž všichni súčastnění jsou plně spokojeni, který je všem ku prospěchu.«

Již Baťův vývoj je zajímavý. Narodil se r. 1876 (bude mu letos padesát let); vyšed z rodiny obuvnické, měl se této živnosti věnovati. Záhy nepohodl se s otcem a zakládá se svým bratrem Antonínem a se svou sestrou ve Zlíně na náměstí vlastní obuvnickou živnost, do které vkládá celý svůj skrovný kapitál — dědictví po matce. Ztroskotal. Však tu se již projevil Baťa. Neznal překážek. Vrací se znovu k práci, nosí z Otrokovic do Zlína (10 km cesty) nůše s materiálem potřebným pro výrobu, vniká tak do problému práce co nejhlouběji a s houževnatostí sobě vlastní buduje dílnu, pozvolna se zotavuje. Do r. 1896 vyráběly se u Batě pouze t. zv. valašské papuče. Výroba se pak rozšiřuje na plátěnou obuv. Tu začíná další životní zkouška. Objednávky jsou, ale zařízení nestačí. Aby mohla být objednávka včas hotova, je zapotřebí alespoň jednoduchého strojního zařízení. Baťa, přesvědčiv se, že ve vlasti mnoho o pokrocích se nedoví, odejel do Německa, později s třemi svými dělníky do Ame-

riky, Anglie, pilně studuje, sleduje pokrok výrobní. V r. 1900 postavil již továrničku, kterou podstatně zdokonalil na základě zkušeností v Americe získaných hlavně zavedením strojové výroby; již r. 1904 zaměstnává podnik několik set dělníků. Otřes, který se na podnik chystal uvolněním organisace následkem jeho nepřítomnosti, Bata překonal, takže r. 1907 vstupuje podnik do stadia rozkvětu. Roku 1911 započato s výrobou bílé plátěné obuvi a těsně před válkou firma ovládá značnou část světového odbytiště. Zajímavé jest líčení, jak Bata si byl vědom při vypuknutí války zásady, že příležitost jednou promeškaná se nevrací. Příběh je líčen takto (v brožuře J. Hlubučka »Pravda o Batovi«):

»Jakmile došel mobilisační rozkaz do Zlína, bylo jasno, že lehké plátěné obuvi a sandálů, které se tehdy ve Zlíně vyráběly, není již zapotřebí. Druhého dne jel tedy Bata do Otrokovic k osobnímu vlaku; v Hulíně chtěl přestoupiti k rychlíku, jedoucímu do Vídně. Vlak zmeškal; bylo však nutno dohoniti jej za každou cenu. Rozhodnuto obětovati koně a pustiti se za vlakem. Stáli na voze, kočí v jedné ruce opratě, v druhé bič, Bata s hodinkami, oči střídavě na vteřinových ručičkách a na patnících, označujících kilometry. Šlo jen o to, aby koně nepadli daleko před cílem. Kouř rychlíku zahlédli již u hulínského cukrovaru — nebylo tedy vyhlídek. Ale koně, jakoby pochopili oč běží, vykonali nemožné. Na nádraží ovšem nedojeli. Přeběhli železniční hráz — a přes nákladní vlaky, z nichž jeden byl v mírném pohybu, k rychlíku. Ze správné strany nastupoval do vozu zlínský starosta a zemský poslanec Štěpánek, spěchající taktéž do Vídně zajistiti si vojenskou dodávku pro svoji továrnu. Byli však s Batou rozvadění konkurenti a nešli společně. Nedostali žádný nic. Řekli jim, že jsou dvě stará konsorcia, která mají smlouvy pro dodávky vojenské obuvi na patnáct let. Zpáteční cesta byla smutná — lidé doma čekali, bude-li se pracovat nebo rukovat, dělníky vojnou povinné a opozdivší se vodil četník v řetízcích. Od toho dne byl Bata ve Vídni každý den. Konečně získal objednávku na 50.000 párů vojenských bot za ceny, na které ani nehleděl, nejednalo se o ně — jen o to, bude-li vyráběti či ne; — bylo to v poledne, několik minut před odjezdem rychlíku do Vídně. Vskočil do drožky, když byl slíbil kočímu peníz, který stačil na nového koně, dostihnou-li rychlík. Dostihli. Ještě téhož dne navštívil Tomáš Bata starostu Štěpánka a navrhl utvoření dodávkového konsorcia zlínského ze všech místních továren — objednávka byla pak rozdělena mezi firmy Bata, Štěpánek, bratří Kuchařové, Červenka a Zapletal, podle počtu cvikacích strojů. Ve Zlíně bylo nadšení — vždyt všichni majitelé podělených továren byli mladí a zdraví lidé, vesměs vojnou povinní, právě tak jako většina dělníků . . .«

Válka dala závodu řadu možností rozšířiti výrobu. Závod z války vytěžil však nikoli proto, aby majitel měl se dobře, nýbrž akkumuloval se zde kapitál, aby využit byl ve prospěch vlastního státu a jeho lidu. Známa jest Batová zásada o placení daní, ilustrovaná příběhem, kdy Bata tázal se ministra financí dra Rašína po největším čsl poplatníku, a když byl žádán o sdělení příčiny dotazu, odpověděl, že by jim chtěl býti on.*) Uvažme jen, že dnes pracuje ve Zlíně téměř 6.000 dělníků, denní výroba pohybuje se kol 30.000 párů obuvi. Tato výroba má být zvýšena na 100.000 párů denně. Ohromné to číslo, nepřekvapující ovšem toho, kdo poznal život v Batových továrnách.

Bata je hospodářský a sociální program. Dokázal svými skutky, že podnikatel jako organisátor výroby má spoustu možností, jichž využitkováním lze napraviti řadu sociálních a hospodářských nesrovnalostí, aniž by bylo třeba bourat celý společenský řád. Práce v Batových závodech založena jest sama na p r o g r a m u. Je to jednak program odbytu ať tuzemského či zahraničního. Je to také ovšem program výrobní, přesně dle toho zpracovaný, s účelnou kontrolou dodržování. Každá změna a vada podrobena jest šetření. Hledají se neustále chyby a vady v organisaci i ve výrobě, aby mohly být účelným způsobem odstraňovány. Batova snaha jde k tomu, cenu výrobku co nejvíce snížit, kvalitu zboží zlepšit a při tom výdělek zaměstnanců pokud možno zvýšit. K tomu cíli hledí vhodnou organisací, hlavně vhodným uspořádáním pracovišť docíliti co nejvyšší výkonnosti. Aby docílil co největších úspor, výrobu zjednodušil, počal s koncentrací ve vlastním podniku již dříve (vlastní koželužna, vlastní cihelna atd.) pokračuje intensivně v tomto směru do všech detailů.

Bata je si vědom toho, co znamená zdravý dělník pro závod. Ví také, že je třeba dělat sociální politiku takovou, aby se nestala vlastně sociální péčí. Odtud snaha co nejhygieničtěji zařídit budovy tovární s dostatkem vzduchu; s dostatkem světla, se širokými schodišti, podlahami, kde nemůže se udržovat nečistota. Aby nevyšli zaměstnanci z tempa, v poledne mají příležitost, pokud to počasí dovolí, zahrát si před továrnou s míčem; hrám a sportům věnuje se vůbec veliká pozornost a péče. Polední přestávka prodloužena z 1 na 2 hodiny, aby dělnictvu bylo umožněno věnovati se více sportu a hrám na továrních hřištích. Nyní pracuje se od 7—12 a od 2—5 hod. odpol. Změna byla uvítána všemi s povděkem. Také o ostatní zábavní podniky je postaráno: je to závodní hudba a p. Právo na čistý vzduch je dle Bati důležitou složkou. Praví: Nekuřte tam, kde jsou ženy, děti, kde je těžko větrati. Ve všech kancelářích mělo by býti přísně zakázáno kouřiti. Ve všech kancelářích i dílnách fy Bata ve Zlíně je kouření naprosto zakázáno. Místo toho se věnuje denně deset minut dechovým cvičením při otevřených oknech. Pochvalují si to i kuřáci. Velmi pečlivě postaral se Bata o v ý ž i v u svých lidí a stará se o b y t o v o u otázku.

Závodní kuchyň, kde jsem měl sám příležitost asi 2krát neb 3krát obědvat, obslouží v hodině téměř 3000 lidí stravou velmi dobře upravenou a výživnou. Oběd, skládající se z polévky, masa a přikrmu stojí 2 Kč, jednodušší oběd bez masa 1 Kč; večeře sestávající z polévky, masitého pokrmu a chleba Kč 1·50. To znamená, že dělník, který stravuje se v závodní kuchyni, dá pouze $^1/_3$—$^1/_6$ (dle stáří a výdělku) na byt a stravu. Tak jest mu dána možnost i spořit. Význam spořivosti ocenil ve svém projevu k mezinárodnímu dnu spořivosti Tomáš Bata: »Člověk s úsporami je užitečnější lidské společnosti, poněvadž je vzdálenější pokušení a hříchu. Střádalové jsou základnou státu. Každý stát v cizině zadlužený je závislý.« Proto říká Bata, že chce mít ze svých dělníků malé kapitalisty a proto nebál se také vyřešit problém podílu na zisku.

Aby umožnil svým zaměstnancům slušné bydlení, zřídil celou kolonii rodinných domků. Stará se ovšem

*) Kdosi si trpce stěžoval Batovi, že je jeho podnik přetížen daněmi a ty že jej přivedou na mizinu. Na to dostal krátkou a jasnou odpověď: »Vysoké daně nezabily dosud žádný podnik, ale hloupost.«

také o to, aby zvýšené platy byly vyváženy zvýšenou kulturní úrovní, neboť vysoký plat při nízké kulturní úrovni může být často více nebezpečím než prospěchem. Tak pozvolna přecházíme k snahám učiniti nejen z továrny, ale i ze samotného města Zlína příkladné středisko moderních snah, založených na životě, tak jak se s ním setkáváme. Jeho boj o školu, aby stala se institucí, vychovávající nám praktické občany, kteří jsou schopni samostatného podnikání, kteří jsou schopni býti nositeli našeho vlastního obchodu a zužitkovateli vlastního bohatství (zde začíná reálná nacionalisace výroby a obchodu!), jeho boj proti hospodám, to je nezbytný důsledek jeho snah po zlepšení a zdokonalení českého člověka, hlavně dělníka. Dělnictvo a zaměstnanectvo fy Bata ve Zlíně založilo si před měsícem abstinentní kroužek, který má již 100 členů. Šéf závodu navštívil nedávno kroužek a mluvil o svých zkušenostech s protialkoholním hnutím z Ameriky. Hostincem budoucnosti je Batova Beseda ve Zlíně. Lze tu obdržeti od 6 hod. ranní kávu, mléko, čaj po 50 hal., kakao, čokoládu po 1 Kč. Karban, alkohol a kouření naprosto nepřípustny. Hrají se šachy, dáma a je tu velmi veselo. Zavedeno bude i radio.

Firma Bata ve Zlíně zřídila pro své zaměstnance kursy němčiny a angličiny, jež jsou velmi četně navštěvovány. Vedle toho pořádá pro své zaměstnance dvakrát do roka studijní cesty do zahraničí. Letošní studijní cesty Berlín-Paříž-Curych súčastnilo se přes 40 zaměstnanců Bata.

Dokladem praktického školního výcviku je jediná svého druhu u nás závodní odborná škola obuvnická fy T. a A. Bata ve Zlíně, jež byla otevřena 15. září loni. Žáků této školy je 80. Jsou to čiperní, nadaní hoši od 14 do 18 let. Největší zvláštností této školy je, že si žáci sami na své živobytí vydělávají. Bydlí společně v internátě, stravují se v závodní kuchyni. Dostává se jim výchovy tuhou, sparfanskou disciplinou. Ráno v půl šesté vstávají, cvičí v přírodě a jsou přes den zaměstnáni ve všech odděleních továren a poslouchají obchodní a všeobecně vzdělávací kursy. Povinně učí se německy a anglicky. Večer cvičí zase v přírodě, v 9 hodin již všichni spí. V neděli jsou společné vycházky, výlety, případně táboření a volno. Žádný hoch nesmí dostávati z domova ani haléře, je plně soběstačný. Potřebují-li čeho, dojdou si s poukazem vlastní šekové knížky pro potřebný obnos k závodní pokladně. Ač jsou zde nedlouho, mají již dohromady úspor několik tisíc korun. Doufejme, že z této čety Batových mladých mužů, z nichž nejschopnější čeká křest Ameriky, vyjde nám několik zdatných, svérázných podnikatelů. Hodnota mladých lidí velmi dobře vyjádřena je známkováním v odborné obuvnické škole fy Bata, ve Zlíně. Rovným dílem změřen je tu prospěch v dílně (jakost práce, vytrvalost a chápavost), prospěch ve škole (pilnost, povinné a nepovinné předměty) i chování mimo školu (čistota, družnost a mravy). Pro stanovení mravů béře se v úvahu pravdomluvnost, čestnost v mluvení a spořivost. Posouzení všech těchto vlastností mistrem v továrně, učiteli, vedoucím internátu a spolužáky dostává se konečná známka.

Bata svou prací dokazuje, že k řešení hospodářských a sociálních problémů není třeba ani tak theorií jako spíše otevřených očí, otevřených uší, hlavně ovšem odvahy, poctivosti a cílevědomosti. Není třeba a není to také dobře možno, aby to, co dělal Bata, se prostě kopírovalo. Ale jak mnohé dá se již napraviti sledováním moderního pokroku, jak mnohé dá se napraviti hledáním formy a taktiky při jednání se zaměstnanci,*) jak účelné jest vycházeti z hesla: služba veřejnosti, krátce všimnouti si také trochu mravní stránky podnikání. Materielní stránka při tom nikterak neutrpí, naopak, i když třeba přechodně je zapotřebí obětí. Lámat komunismus snižováním životní a tím i kulturní úrovně je zrovna tak šikovné jako potírat zlodějství rušením věznic. Batovi nezapomenou nikdy široké vrstvy lidu, že dovedl v roce 1922, nesporně se značným risikem, snížiti ceny obuvi, a donutil řadu jiných, aby dělali hospodářskou politiku, prospěšnou státu a nikoli jen sobě. Z Batova případu je zřejmo, co zmůže jedinec, je-li veden a řídí-li se spravedlivými zásadami hospodářskými a sociálními a hledí-li svou prací napravit, co napraviti za daných poměrů je možno.

Neméně zajímavou kapitolou je poměr Batův k živnostem a řemeslům. Sám vyšel z tohoto stavu, ovšem, poměry vytvořily z něho onoho činitele, který by musel v důsledku postupující industrialisace tak jak tak přijít — snad by se byl objevil někde jinde — aby nahražoval práci ruční prací strojovou, zvýšil a zlevnil výrobu. Že se zde odehrává obdobný proces jako svého času při zavádění strojů do textilnictví, ovšem v jiné již formě, jest samozřejmé. Prohraje to ovšem, jak vývoj naznačuje, výroba ruční. To je zákon pokroku, diktovaný vývojem techniky. Bata sám je si dobře vědom, že jeho zásahem, který ovšem vyšel, jak znovu podotýkám, z nutnosti a vývoje industrialisace, mnoho živnostníků a řemeslníků přišlo o práci. Část nahražuje tím, že ve Zlíně zaměstnává se (v jiných továrnách) početná řada zaměstnanců, kteří tu nalézají svůj chléb, ba více, základ event. své budoucí samostatnosti a velikou školu pro život. I pro sestárlé obuvníky hodlá Bata podniknout určitou akci, jakmile strojní výroba dosáhne takové výše, že ohrožovala by velikou řadu existencí, jež nelze zařadit už do pracovního a výrobního procesu. Je to ovšem nesnadný problém, který nevyřeší se politicky (tak, jak se s ur-

*) V časopisecké korespondenci firmy čteme:

»Myšlenka demokracie je do posledních důsledků provedena v Batových továrnách ve Zlíně. Řediteli oddělení kontroluje se hodinami příchod i odchod, jako posledního dělnici. Účetní výkaz zisku a ztráty oddělení visí tu na očích všem. Úředníci, dělníci i šéf chodí do téže závodní kuchyně. Všude se zdraví zásadně tím, že si každý hledí své práce. Titulování vůbec není. V létě se ve všech odděleních pracuje bez kabátu, bez kabátu se i vchází do pracovny šéfa Tomáše Bati. Všude americká svoboda a volnost, bez kast a bez protekce. Schopnosti, kázeň a nadšení jsou jediným měřítkem hodnoty všech. Mladému muži, kterého přijímal do svých služeb, řekl Bata: »Vidím, že máte chuť do práce a nadšení. Takové lidi hledáme. Budete mít u nás dvojí plat: peníze a potěšení.« Bata pomáhá schopným. Stáří, předběžné vzdělání, titul nerozhodují. Kdo má talent, nadšení a smysl pro kázeň, postupuje tempem vskutku americkým. Ředitelů oddělení, jimž není ještě 30 let, má Bata několik. Pan M. již v 20 letech byl jmenován správcem filiální továrny v Pardubicích, kde měl po tři léta zodpovědnost za práci 350 dělníků. Dnes ve svých 25 letech má na starosti všechny Batovy správkárny v republice. Za peníze u firmy vydělané staví si právě ve Zlíně vilu za čtvrt milionu korun.«

čité strany za to mělo), nýbrž jen určitou formou dohody.

Mnoho by se dalo napsat o Batově činnosti hospodářské, sociální a kulturní. Budeme mít příležitost v určitých konkrétních případech na jeho názory upozorniti, jak jsme ostatně již také učinili. Baťa má nesporně veliký vliv na vývoj našich mladších národohospodářů a jest vlastně praktickým důkazem a uskutečňovatelem moderních idei technicko-hospodářských, na nichž stavíme reálný, životný program hospodářský a sociální naší nejbližší budoucnosti.

Začal s heslem »nepotírat bohatství, ale potírat chudobu«, a dokázal, že ten, kdo dovede účelně s bohatstvím zacházet a dovede bohatství dát sociální funkci, jest pro společnost lidskou velikým ziskem, větším dobrodiním než řada theoretických apoštolů.

Politika

Jak to vypadá v neliberálním státě.

Svět, založený na západní civilisaci, považuje dosud za jednu z největších svých vymožeností ochranu individua před státem. Sváděly se velké boje hmotné i myšlenkové, než se došlo k Bill of rights v Anglii a k prohlášení práv člověka a občana za francouzské revoluce. Člověk individualista se domníval ve své hrdosti, kdo ví jaké dílo se mu nepodařilo — a tu přijde několik ruských lidí, kteří mají za to, že nutno zabíti podstatu nesvobody, stát sám, a ne pouze se proti němu chrániti. Za tím účelem sešněrují člověka v pevná pouta, při čemž mu oslazují život voláním: počkej, až stát odumře, pak bude hej! Zatím však musí býti přechodné období, diktatura, jako nutné zlo, jež jednou bude vystřídáno vládou všeobecného altruismu.

Jest těžko pochopiti to vše člověku, který pevně uvěřil v dobro určitých jevů západní civilisace. Není snadno srovnati na př. dobro ideálního nového sovětského systému, který prý jednou přijde, s těmi nejhoršími stránkami uskutečněného parlamentárního režimu. Takové srovnání neskutečného se skutečným vedlo Lenina k tomu, aby mluvil o »prodajném a zbahnilém parlamentarismu měšťácké společnosti«.

Komunistická diktatura už ve svém pojmu obsahuje určité znaky, které nejsou nikdy slučitelny s našimi pojmy na př. o právu vůbec, specielně o ústavě státu. Diktatura vzhledem k svému účelu nemá zapotřebí tvořit úzkostlivé pojmy právnické, ježto v diktatuře není zapotřebí přísně vědeckého výkladu právních předpisů, zejména ne těch, které určují kompetenci jednotlivých státních orgánů navzájem a subjektivní práva, jimiž by se chránila sféra individuální svobody.

Jest velice málo podobných případů, kde by tak důsledně byla provedena zásada, že moc nemusí býti odlučována od práva, jako tomu jest v Rusku. Naopak, tam moc m u s í míti nadvládu nad právem, ježto naprosto padly všechny požadavky individuální svobody a jejich záruk pomocí pokud možná těžko změnitelných předpisů ústavních. Není v zájmu provádění diktatury, aby si vláda postavila v cestu takové právní normy, jež by se jí mohly státi velmi snadno, vlivem změněných okolností, osudnými překážkami pro provádění politického a sociálního programu. »Podstata diktatury spočívá v tom, že jest mocí, která spočívá přímo na utlačování a není vázána žádnými zákony.« (Lenin.)

Nejméně pak možno očekávati, že sovětský stát použije ústavy k tomu, aby jí zaručil určitá občanská práva, jak tomu jest ve většině států s parlamentárním režimem: Ústava se pokládá za pouhý »výraz mocenských tříd v dané společnosti. Ona obsahuje pojetí norem, který označují třídní povahu státu, privilegia vládnoucí třídy a organisační formy její třídní vlády.«

Tudíž nelze žádati od sovětské ústavy, aby se v ní obráželo něco jiného, než právě výraz mocenských poměrů tříd v Rusku.

Odtud také pojem občana (citoyen) a poddaného (sujet) bude vytvořen podle čistě leninovské ideologie. Jaký asi bude vnesen obsah do pojmu občana, dává tušiti už první kapitola deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, jež jest prvním oddílem ústavy z 10. července 1918: »Rusko se prohlašuje za republiku rad dělnických, vojenských a selských delegátů. Veškerá ústřední a místní moc přísluší těmto radám.«

Osud, býti pouhým subjektem povinností stanovených vládou, mají ti, kteří náležejí do kategorie »des sujets«, p o d d a n ý c h. Pojem jejich jest vymezen povšechně slovem »vykořisťovatel«, konkretněji jest jím:

a) osoba, která používá námezdní práce za účelem zisku,

b) osoba, která žije z bezpracných důchodů, jako z kapitálových roků, důchodů z podniků, ze jmění etc.,

c) soukromý obchodník, obchodní a kupecký zprostředkovatel.

Takovýto poddaný nemá volebního práva, nemá možnosti hájiti se zbraní v ruce, majetná třída musí býti plně odzbrojena; pro selský stav jest jako nutný předpoklad příslušenství k vládnoucí třídě stanovena nemajetnost. Poddaný sovětského státu může však za to býti plně účasten všech povinností, které stihají každého občana; existuje vojenská povinnost všech nepracujících, která jest ovšem jen druhotného rázu, neboť čest sloužiti ve zbrani jest vyhražena občanům. Poddaným ukládá se plnění jiných vojenských povinností. Konečně doléhá na poddaného, stejně jako na všechny ostatní občany, všeobecná pracovní povinnost, a platí pro ně ústavou vyslovená zásada, »kdo nepracuje, ať neji«.

Naproti tomu sovětský o b č a n (citoyen), kterýžto pojem nemusí býti totožný s pojmem státního občana (což se zračí zejména na volebním právu, kterého z důvodu »solidarity pracujících všech národů« požívají i cizinci) požívá celé řady práv, která obyčejně v každém demokratickém státě našeho vzoru se pokládají za to nejmenší právo, jež lze každému člověku vůbec přiznati. Obsah svobod sovětského občana jest následující:

A. 1. Svoboda svědomí se chrání u pracujících vrstev tím, že se provedla rozluka církve od státu a školy od církve a že se poskytuje volnost každé náboženské i protináboženské propagandy všem občanům.

2. Aby pak pracujícím bylo zajištěno skutečné shromažďovací právo, dává stát dělnické třídě a nemajetnému stavu selskému všechny pro konání schůzí způsobilé místnosti se zařízením, osvětlením a otopem.

3. K zajištění svobody spolčovací poskytuje vláda dělníkům a nejchudším sedlákům všechnu hmotnou a jinou podporu při jich spolčování a organisaci.

4. Aby umožněn byl přístup dělníků a nemajetných

sedláků k vědám, klade si stát za úkol, poskytnouti jim plné a všestranné vzdělání bezplatně.

5. Mimo to dává vláda k disposici všechny technické a hmotné prostředky k vydávání novin, brožur knih a jiných tiskopisů a umožňuje jich volné rozšiřování v celé zemi; to proto, aby byla zajištěna svoboda a volnost projevu mínění.

Ovšem, že tato ustanovení mají význam pouhého programatického prohlášení, jež nestanoví žádnou povinnost státu aniž koho jiného. (Mnohé prováděcí zákony už byly vydány, avšak pro nedostatek hmotných prostředků bylo nutno praktické provádění na neurčito odsunout.)

Všechna tato práva však mohou býti přivedena ad absurdum použitím generální klausule vyslovené v čl. 23. ústavy, jímž bylo dobře pamatováno na to, že nejsou všichni příslušníci pracujících vrstev členy komunistické strany a že by jim tudíž mohla jejich neznalost pevné stranické disciplíny býti ke škodě v tom směru, že by se snad mohli dáti svésti k nerespektování existujícího režimu. Z toho důvodu »vedena zájmy dělnické třídy v jejím celku, odnímá S. S. R. jednotlivým osobám a jednotlivým skupinám práva, která jimi jsou využívána ke škodě zájmů socialistické revoluce«.

Mimo řečených, ústavou výslovně uvedených práv nemá sovětská ústava ani zmínky o jiných právech, jež se rovněž v demokratickém státě pokládají za důležitá vymezení moci státu vůči individuu; tak o ustanoveních o svobodě osobní a majetkové, domovní, o tajemství listovním a j. není a konečně ani nemůže býti řeči. Ovšem, že průběhem doby, tak zejména po zavedení nové hospodářské politiky bylo nutno rozšířiti jednotlivá hospodářská práva člověka positivními předpisy právními, ale jinak zásada zůstává vždy táž.

B. Volebnímu právu, jež přísluší občanu sovětského státu, jest ústavou věnován celý čtvrtý oddíl. Ústava nerozeznává mezi aktivním a passivním právem volebním, jsou tudíž náležitosti, které jsou podmínkami volebního práva, stanoveny pro oboje stejně.

Subjektem volebního práva jsou všichni občané obojího pohlaví, kteří v den voleb mají 18 let, jsou-li to zároveň občané, kteří

a) se živí produktivní a sociálně učitečnou prací,

b) vojáci sovětské armády a loďstva a

c) občané náležející pod kategorii uvedenou sub a) a b), kteří do určitého stupně ztratili svou pracovní schopnost.

Místním sovětům byla vyhrazeno právo se svolením ústřední moci snížiti věk předepsaný pro způsobilost volební. Cizinci, kteří nezískali dosud občanství, mají stejné aktivní i pasivní volební právo, jsou-li příslušníky dělnické třídy, selského stavu, nebo nevykořisťují-li práci druhého.

V novém zákoně, upravujícím otázku volební s nepatrnými odchylkami od dekretů starších, se stanoví určitá menší rozšíření volebního práva; tak dostávají je řemeslníci, kteří mají jednoho pomocníka a sami při tom pracují, dále majitelé a nájemci mlýnů, pokud sami při mletí pracují; členové rodiny, jejíž hlava nemá volebního práva, mohou jen tehdy voliti, nejsou-li od ní hmotně odvislí.

Dále se stanoví určité podmínky, které vylučují tu kterou osobu z práva voliti i býti volenu. Jsou to, mimo osoby, o nichž jsme se už shora zmínili: mnichové a duchovní služebníci církví a náboženských kultů, zaměstnanci a agenti bývalé policie, příslušníci bývalé panovnické rodiny, osoby, které byly prohlášeny za duševně choré a mnohé jiné.

Přímé právo volební mají občané jen do městských sovětů a do vesnického sovětu. Do jiných zastupitelstev se volí nepřímo. O způsobu provádění voleb ústava nemluví, praxe vytvořila volby veřejné.

Politickým právem jest i právo zastávati státní úřady. I toto jest vyhraženo sovětským občanům a nadprosto jsou ústavou z něho vyloučeni poddaní. Výslovně se o tom praví:

> »Všeruský kongres sovětů dělnických, vojenských a selských deputovaných jest toho názoru, že dnes, v okamžiku rozhodujícího boje proletariátu proti jeho vykořisťovatelům, pro tyto nemůže dáti místa v žádném orgánu vlády. Moc musí plně a výlučně náležeti pracujícím massám a jich zplnomocněným zástupcům.«

Rozumí se, že tyto všechny předpisy ústavní mají povahu pouhých směrnic pro další činnost politickou. To, že tato ustanovení jsou pojata zrovna do ústavy, nesmí nás naprosto másti o pravém jejich významu, který vysvitne, když si uvědomíme, že ústava, kterou lze nazvati ústavou ve formálním smyslu, obsahuje pouhé politické požadavky bez právního významu; že však na druhé straně není postavena na roveň kterémukoliv dekretu nebo nařízení, vydanému kterýmkoliv z činitelů, jimž přísluší vydávati zákony, plyne z ustanovení z roku 1923, jež stanoví, že potvrzení a změna podkladů této ústavy náleží výlučně kongresu sovětů, kdežto změna kteréhokoliv jiného dekretu náleží každému zákonodárnému činiteli, po případě v ústavou stanovených případech i jinému. *Bk.*

Dopisy

Je volební řád částí ústavy?

Vážený pane redaktore,

třebas jsem ve svém dopisu o volebním řádu, jemuž jste laskavě popřál místa v 49. čísle Přítomnosti, neužil rozlišujících výrazů »formální« a »materielní«, přece jen myslím, že jsem pojmů těch nezaměňoval (jak praví dr. Egon Schwelb v čísle 50.), naopak jsem jich obsahu věnoval hlavní pozornost; právě o to mi šlo, že ústavní listina je zcela nejasna, pokud jde o formální povahu volebního řádu jako zákona ústavního a že tedy jest se přidržeti jako rozhodujícího momentu toho, co nazývá p. dr. E. Schwelb pojmem ústavního zákona ve smyslu hmotném. A v tomto smyslu i dle názoru pana dra Schwelba volební řád ústavním zákonem jest. § 12 ústavní listiny ovšem co do podrobností odkazuje na řád volební; ale praví: »Podrobnosti o výkonu práva volebního a provádění voleb obsahuje řád volení« atd. Nechci zabředouti do akademických sporů; ale zdá se mi, že ustanovení o nutnosti získání 1 mandátu v prvním skrutiniu nebo ustanovení o způsobu, jakým se rozdělují hlasy ve třetím skrutiniu, to že nejsou nikterak jen »podrobnosti výkonu volebního práva«. Podrobnostmi se zabývají na příklad různé normy o postupu ve volebních komisích a pod., ne již však normy, jež zasahují příliš hluboko, volební právo občanovo neupravujíce co do podrobností, ale činíce je po případě zcela a úplně ničím. Je zajisté velký rozdíl, mluví-li o podrobnostech zmíněný § 12 anebo mluví-li o nich na př. § 67, 105 a jiné. Jisto je, že v tomto ohledu bylo příliš mnoho přenecháno volebnímu řádu a příliš málo řečeno v ústavní listině samé.

Celkem se však pan dr. Schwelb shoduje se mnou v přesvědčení, že přece jen řád volení ústavním zákonem jest a že tedy nedávná novela k němu je zákonem odporujícím ústavě (v ohledu hmotném i formálním). Protiústavních norem máme už více. A zde je des Pudels Kern: máme i ústavní soud, který však na neštěstí patří k oněm pouze dekorativním součástkám zařízení československé domácnosti — jako úsporná komise, Poradní sbor hospodářský a jiné instituce, o zákonech nemluvě. Dosavadní stav zcela odůvodňoval skepsi dra Schwelba. Ale nelze se spokojiti resignovaným pokrčením rameny. Nejen z důvodů zásadních, »akademických«. Nezapomínejme, že nedávný návrh obžaloby ministrů, podepsaný 140 poslanci, je nejen demonstrací, ale i umíráčkem vyzvánějícím paní Idyle Koaliční; táž sněmovna může se nadpoloviční většinou hlasů usnésti o podání příslušného návrhu ústavnímu soudu (stejně i ostatní povolané sbory, § 10 zák. o ústav. soudě). O nejvyšším soudě, nejvyšším správním soudě a volebním soudě se praví, že návrh, aby ústavní soud zkoumal ústavnost zákona, může vyjíti jen z jejich plenární schůze; pokud jde o sněmovny, nepraví se však, že by bylo třeba nadpoloviční většiny všech členů, a nutno tedy míti za to, že je míněna nadpoloviční většina poslanců přítomných ve schůzi schopné usnášení (§ 32 úst. list.), t. j. takové v níž je shromážděno aspoň 100 poslanců resp. 50 senátorů. Nezapomínejme dále, že sněm Podkarpatské Rusi, až bude konstituován, bude míti patrně nadpoloviční většinu poslanců až příliš opositních, většinu snad silnější, čím později k ustavení sněmu dojde. Konečně připomínám, že podle jednacího řádu ústavního soudu postoupí jeho předseda i návrh, vyšlý z řad dle zákona nekompetentních (tedy na příklad z řad občanstva), příslušnému sboru. Ovšem, toto jest trochu akademické, neboť tak učiní či neučiní — »podle volného uvážení«; a volné uvážení, myslím, je věc dnes u nás ze všech nejméně volná.

Buď jak buď — je nebezpečí v prodlení; je-li (lépe: má-li býti) ústavní soud zárukou ústavy, je tu totiž hned také jakási záruka něčeho jiného než ústavnosti, a to jest tříleté promlčení. Koncem roku 1928 by byla dnešní úvaha opravdu jen akademickou, neboť tři roky příznivého vnitropolitického klimatu zcela postačí, aby nejčernější zastkvělo se nejnevinější běloští, tři roky ticha učiní ze všeho tabu.

»Čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu.« Škoda, že jen tak jednou za sto až tři sta let; ale i tehdy jen s důkladnou lidskou nápomocí.

Děkuji Vám, pane redaktore, za poskytnutí místa této ostatně »naprosto ne replice«.

Váš

JUC. *Jarmil Krejčí.*

Olomouc, dne 28. XII. 1«25.

Ženy a politika.

Pane redaktore!

Napsala jsem zde v odpověď na článek p. K. Čapka: »Ženy nezajímají se o politiku prostě proto, že muži nechtějí, aby se o ni zajímaly.« Proti tomu ozvaly se protesty. Svoje tvrzení chci dokázati: Ono »muži nechtějí« není u většiny mužů přímým zákazem ženám účastniti se politiky, ale spíše nevysloveným a přece důrazným přáním, projevujícím se zvláštním úsměškem vůči ženám, které se o politiku zajímají. Tento úsměšek mužů dráždí mne jako ponižující tajemství. Je půl pohrdavý, půl shovívavý, někdy blahovolný, jindy provokující a vždycky zraňující. Dohaduji se, že jest motivován tím něčím temným a podvědomým, co se jmenuje »Hass der Liebe« mužů vůči ženám. Dokud muži neodloží tohoto úsměšku, nemohou počítati s opravdovým a hromadným zájmem žen o politiku, neboť »Das Glück des Weibes heisst: er will« — platí. Tento úsměšek je nepřeklenutelnou propastí, jíž nemají odvahy ženy překonat!

Nevěřím sdělení »neúnavné pracovnice za práva žen« p. O. Vochočovi, že »na ženy mají největší vliv zase ženy«. — i v politice, ani neuznávám takticky působivým »poučovati polovici našich voličů mužnými ženami!« Za daných okolností prokázané ignorance žen v politice, dopadlo by to v nejlepším případě komicky, neboť poučovat o něčem může jen ten, kdo věc dobře zná. Ženy — výjimky — odpustí mi laskavě moji upřímnost, řeknu-li, že tím někým, kdo politiku u nás dobře aneb líp zná, jsou — muži.

Najdou-li se muži, kterým by opravdu záleželo na činné účasti žen v politice, ať pokusí se vzbudit zájem žen. Najdou-li tu pravou methodu, jejich pokus bude odměněn úspěchem. O tajemství úspěchu nechť se poradí se vzpomínkami z doby jinošských let svého nejprvnějšího, nejpočátečnějšího zájmu o ženy, plaché piety, nepovýšenosti a prosté upřímnosti, s kterou tenkrát s nimi hovořili — — a podaří se jim vzbuditi ženinu důvěru a zájem. Neznám ještě »stopy«, kterou půjde žena opravdu politicky myslící a tvořící, ale věřím a vím, že půjde svou ženskou stopou.

Pan K. Čapek přiznává, že »politika provozuje se methodami ženám cizími a vlastně odpornými.« Bude-li prvním úspěchem činně zasáhnuvších žen do politiky, že jednání politických stran nabude forem jednání velkých, solidních obchodních firem, které se navzájem respektují, slibně začaly — —

Páně Vochočovy rady, aby ženy přibraly do své povahy »trochu mužství«, se hrozím. Jen si představte, jak fádním stal by se život, kdyby barva mužských vlastností měla se tak zředit, aby i ženinu povahu stejně ztónovala! Aneb abych mluvila konkrétněji: představte si, jak by vypadalo jednání v parlamentě, kdyby při takovém nějakém čtení programu nové vlády ministerským předsedou kromě mužů ještě křičely, pištěly a rvaly se také ženy!

Tvrzení p. O. Vochoče, že »Hmota zvítězila u našich i t. zv. vzdělaných žen nad ideály« aneb — že nelze na ženách požadovat argumentů pro pokrok — podle mého názoru nezapadá dost dobře do rámce článku »Ženy a politika«. Jsou to těžké obžaloby žen, kterých neuznávám ani nevyvracím, protože nevím, jsou-li správny, pravdivy a odůvodněny. Častokrát mne napadlo při napomínání našeho malého hocha, že my dospělí vlastně požadujeme na dětech skutky, kterých sami nedokážeme. A tytéž nemožnosti požadují muži po ženách. Nejsou-li statečnějšími, odvážnějšími atd. než oni sami, zkrátka nemají-li všecky žádoucí vlastnosti v superlativu, se sentimentálním povzdechem lámou nad ženami tragicky hůl!

Štěpánka Petráňová.

*

Vážený pane redaktore,

paní Štěpánka Petráňová se vyjádřila v 47. čísle Přítomnosti mimo jiné takto: většina mužů volí si za družky života jen ty nejomezenější. Pobádá prý je k tomu »rozkoš vládnout«. Muž tedy prý nestojí o to, aby žena měla zájem o jeho duševní práci vůbec.

Tento názor ovšem odporuje běžné zkušenosti. Vzdělaný muž si hledá takovou ženu, která by mu svou duševní úrovní stála co nejblíže, aby si mohli v dlouhém životě povídati také o něčem jiném než o denních všednostech. Stal se z toho dokonce literární motiv. Tvoří-li však manželství lidé duševně nerovnocenní, což není pak pravděpodobnější, že spíše než mužova touha vládnouti (prázdné nádobě) uplatnila se při uzavření sňatku ženina touha, býti ovládánu mužem duševně ji převyšujícím? Byl by snad opak přirozenější? Myslím, že i pisatelce imponuje tento první typ manželství, když již nelze vždy nalézti dvě

duševní aristokracie, jinak by nebyla podlehla nekriticky svůdnému heslu Nietzscheho, ze kterého si vyumělkovala svůj názor.

Konečně, což jsou mužové tak omezení, musí-li, aby ukojili svou touhu vládnouti, voliti si za družky jen ty nejomezenější? Platí tudíž názor pí. pisatelky jen o omezených mužích, a těch snad přece jen není většina!

Jedna okolnost ztěžuje také mnohdy bližší dorozumění muže a ženy: mužská specialisace a ženská všestrannost zájmu, souvisící tolik se zvědavostí. Že pak mužové nenutí své ženy k zájmu o své věci, ba projevy takového zájmu, pokud nejsou spontánní a starého data, berou kriticky, lze snadno pochopiti: žena z koketerie, ješitnosti nebo i z lásky dovede sehráti komedii, předstírati zájem. A snad to není nic odpornějšího!

Přijměte, vážený pane redaktore, projev mé úcty.

Dr. *Jos. Bukáček*, Brno.

*

Pane redaktore!

Všechny ženy by měly poslouchat, co o nich mužové povídají a napovídají. Neměly by tak shovívavě mlčeti. Jsou-li ženy pobožnější a volily-li některé s klerikály, i když jejich muž volil, řekněme, s komunisty, představte si, že otcové těchto žen již z mládí jim předurčovali kuchyň a mimo jiné, ač kleli jako ďáblové, strašili je hříchem v neposlušnosti: cti otce svého... atd., a »nemíchej se do věcí mužů«. Její cnosti chránili zatracením. Před 10 lety ještě bylo heslem: »otec pánem rodiny. Když žena neměla ani poručenského práva nad svými dětmi po smrti »pána rodiny«, jakž by nevěřila v neomylnou autoritu?

»Žena necítí kolektivně..., žena se strojí pro ženy..., strojí se pro muže..., zatím jí muži vymýšlejí modu...« tyhle důvody zdají se mužům vyčerpávati celý problém. Žena se dosud nemohla vzpamatovat ze všech ústrků a z lidového rčení: at se do politiky nemíchá. Ještě nějaký čas se bude zaučovat velmi nesměle, ještě dlouho se nechá deprimovat výpady mužů, než řekne veřejně, co ví a co si netroufá říci. Až nové ženy vychovají své dcery v jiných výkladech přikázání, v lidštějších výkladech občanského práva, až muži nebudou bráti ženy tak lacino, dá žena to, co dáti může, aniž by byla obava, že ztratí svou ženskost, ze které mužové žili po tisíciletí a budou patrně i nadále žíti. O to nemusí být starost, ale žena změní své názory na život a trochu omezí mužovu samovládu. Nové ženě budou přístupna všechna výdělečná povolání a kulturní práva; nebude musiti vyhledávat pro svá rozjímání a útěchu přítmí kostela, své ilusorní blaho ve věčné spáse, a tak jí bude dána možnost, nalézti odměnu, která jí náleží v živoucím světě. Jenom se nedomnívejte, že za sto let vezmete ženě hlasovací právo proto, že při posledních volbách to vyhráli klerikálové. Ostatně tento fakt ještě nedokazuje, že se tak stalo jen přičiněním žen.

Nechť ženy více přemýšlejí o svých zájmech. Naučte se samostatně vydělávati a živit se a nebudete odkázány na milost a rozmary muže, kterému ve strachu o existenci přisvědčíte na cokoli. Ženy pak pochopí, jak nutná jest kolektivní práce žen.

Vlasta Berková.

Nové knihy.

Anatole France: Ametystový prsten. Třetí díl čtyřdílného románového cyklu »Historie našich dnů«, ve kterém je ústřední postavou skeptický a dobrácký pan profesor Bergeret, do jehož úst vkládá France většinu svých myšlenek. Přeložil Adolf Velhartický. Vyšlo ve spisech Anatola France, které pořádá Eduard Bass a vydává Fr. Borový. Stran 250 za Kč 12·50.

Dr. J. L. Hromádka: Ústřední principy protestantské. Nová brožura profesora Husovy fakulty, jehož spis »Katolicism a boj o křesťanství« vzbudil letos na jaře živou diskussi o poměru katolictví a protestantismu. Nakl. spolku evang. akademiků »Jeronym«. Za Kč 2·50.

J. R. Sucharda-A. Rambousek: Český pravopis pro samouky. Vychází ve sbírce »Domácí učení«, kterou řídí dr. Karel Velemínský. Jsou to písemné kursy, jejichž obsah se podobá výkladům ve škole. Rozdíl je v tom, že žák výkladů neposlouchá, nýbrž čte si je. V cizině je podobné písemné vyučování již dávno zavedeno. Vydává Masarykův Lidovýchovný ústav. Na kurs »Český pravopis« se předplácí Kč 85.— i s poštovným.

Robert Saudek: Vědecká grafologie. (Psychologie písma.) S přílohou 48 tabulek rukopisů. Obsah: Obvyklé námitky proti grafologii a jich vyvrácení. Dějiny grafologie. Fysiologie psaní. Psychologie psaní. Důkaz totožnosti. Praktický návod ke grafologickým analysám. Příklady analys (Bernard Shaw, Stanley Baldwin, John Galsworthy, Charles Trevelyan, Mac Donald, dr. Edvard Beneš, Alfred Kerr, T. G. Masaryk a j.). Nákladem »Orbisu«, Praha XII., Fochova 62. Stran 290 za Kč 54.—.

Dr. František Polák: Dělnické právo sovětského Ruska. Cena Kč 5·—. V komisi má »Čin« v Praze (II.-Vojtěšská 14). Autor v publikaci zevrubně probírá dnešní stav ruského sociálního zákonodárství, a vliv revoluce na utváření se nových sociálních forem. Výstižně v ní kontrastuje sociální politika sovětů v éře t. zv. válečného komunismu a v éře nové ekonomické politiky (NEP): čím Rusko dává větší místo uplatnění se soukromého podnikání, tím více se stará o uzákonění takových sociálně-politických norem, jež by dělnictvo chránily co nejlépe proti soukromému podnikateli. První zpracování tohoto tématu u nás.

V. Kr. Blahník: J. K. Tyla had z ráje. Autor, známý odborník v dějinách českého divadelnictví, líčí v této knize na základě podrobného studia doby i všech pramenů divadelní působení J. K. Tyla, jeho život soukromý a veřejný. Autor mluví v předmluvě o »vřelé a oddané úctě k Tylovu zjevu, které jsem se naučil od svých předchůdců v práci ochotnické«. Kniha chce stanoviti Tylovo postavení v dějinách českého divadla a podává obraz našeho divadelnictví v první polovici 19. stol., našeho boje o samostatné české divadlo. Knihu, důležitý doplněk k dějinám národního probuzení, vydalo za skutečně levnou cenu (stran 440 za Kč 28.—) nakladatelství »Prometheus«, Praha-Smíchov, Smetanova 2.

Karel Čapek: O nejbližších věcech. (Feuilletony.) Z obsahu: O literatuře. Motýl v zimě. O snech. Mapa. Vnitřní hlas. Žena a povolání. Chvála zahálky. Z názorů kočky. Kdo je veselejší. Řeřavé srdce domu. Škatulka sirek. Svíčička. O různých soudcích. Betlém. Praha ve sněhu. Tyto šedivé dny — atd. Nákladem O. Štorch-Mariena, Praha-Žižkov 1307. Stran 126.